

УВС АЙМАГ ДАХЬ ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР

Монгол Улсын Их Хурлын Төсвийн байнгын хорооны 2021 оны 06 дугаар тогтоол, Монгол Улсын Ерөнхий аудиторов 2022 оны А/12 дугаар тушаал, Увс аймаг дахь Төрийн аудитын газрын 2022 оны гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд тусгагдсаны дагуу Төрийн аудитын тухай хуулиар тодорхойлсон бүрэн эрхийн хүрээнд хийсэн гүйцэтгэлийн аудитын тайлан

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн талаар хуульд нарийвчилсан зохицуулалт байхгүй, санхүүгийн үйл ажиллагаа ашиггүй байгаа ч иргэдийн амьдралд эерэг нөлөө үзүүлж байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны үр ашиг

**УВС АЙМАГ ДАХЬ ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗРЫН
ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ АУДИТОРЫН
ТУШААЛ**

2022 оны 06 сарын 30 өдөр

Дугаар А/27

Улаангом

Аудитын тайлан батлах тухай

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3.1 дэх заалт, 9 дүгээр зүйл, 29 дүгээр зүйлийн 29.4 дэх хэсэг, Монгол Улсын Ерөнхий аудиторын 2018 оны А/207 дугаар “Эрх шилжүүлэх тухай” тушаалын 5 дугаар хавсралтыг тус тус үндэслэн ТУШААХ нь:

1. Төрийн болон орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны үр ашигт хийсэн УВА-2022/22-19/4-ШТА-ГА гүйцэтгэлийн аудитын тайланг хавсралтаар баталсугай.

2. Аудитын тайланг Үндэсний аудитын газрын аудитын гуравдугаар газар, аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг дарга, “Чандмань-Увс” ХХК, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ, “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, Улаангом тохижилт үйлчилгээний ОНТҮГ газарт тус тус хүргүүлсүгэй.

3. Аудитаар өгсөн зөвлөмжийн хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллахыг аудитын менежер М.Бат-Амгалан, ахлах аудитор С.Батсайхан нарт даалгасугай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ АУДИТОР М.БАТСУУРЬ

0200100112

АГУУЛГА

Товчилсон үгийн тайлбар.....	3
Хүснэгтэн мэдээллийн жагсаалт	3
Аудитын зорилт, хамарсан хүрээ, арга зүй, стандартын талаарх мэдэгдэл.....	4-5
ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ	6
БҮЛЭГ 1. ОРОН НУТГИЙН ӨМЧИТ ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДИЙН ЗАСАГЛАЛЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ ТӨРИЙН БОДЛОГО ҮР ДҮНТЭЙ ХЭРЭГЖИХГҮЙ БАЙНА.....	7
1.1.1 Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн ТУЗ-н гишүүд Компанийн тухай хуулийн 75.8-д заасан шаардлагыг биелүүлээгүй байна.....	7-8
1.1.2 Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн компанийн засаглалыг үнэлэх үндэсний зарчим, аргачлал байгаа хэдий ч хэрэгжихгүй байна.....	9
1.1.3. Аймгийн ИТХ, Засаг дарга хуульд тусгагдсан чиг үүрэгээ зохих түвшинд хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч ОНӨААТҮГ, ОНТҮГ-ын талаарх нарийвчилсан зохицуулалт хуульд тусгаадаагүй байна.....	9
1.2.1 Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн компанийн засаглалыг хөгжүүлэх бодлого тогтвортой байна.....	10
1.2.2. Аймгийн Засаг даргын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт орон нутгийн өмчийн засаглал, хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр 11 зорилт дэвшүүлж 89.1 хувьтай хэрэгжсэн гэж ИТХ дүгнэсэн байна	11
1.2.3. Аймгийн Засаг даргын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт орон нутгийн өмчийн засаглал, хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр 6 зорилт дэвшүүлж 2021 оны байдлаар 100 хувьтай хэрэгжиж орон нутгийн өмчийн бүртгэл, ашиглалт, хамгаалалт хэвийн байна.....	12-14
1.2.4. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн хувь эзэмшлийг хэрэгжүүлэх ТУЗ-ийн бодлого, шийдвэр зохих үр нөлөөтэй байна.....	15-16
БҮЛЭГ 2. ОРОН НУТГИЙН ӨМЧИТ ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА САНХҮҮГИЙН ХУВЬД ҮР АШИГГҮЙ БАЙГАА Ч ИРГЭДИЙН АМЬДРАЛД ЭЕРЭГ НӨЛӨӨ ҮЗҮҮЛЖ БАЙНА	17
2.1.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд эдийн засгийн зорилтот түвшинг үндэслэлтэй төлөвлөсөн байна	17-20
2.1.2. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд эдийн засгийн зорилтот түвшинг төлөөлөн удирдах зөвлөлөөр хянуулсан байна.....	20
2.1.3. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн эдийн засгийн зорилтот түвшинг төлөөлөн удирдах зөвлөл хянаж, баталсан байна.....	20
2.2.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд төлөвлөсөн орлогоо бүрэн төвлөрүүлсэн байна.....	21-22
2.2.2. Улс, орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлэх татвар, төлбөр, хураамжийг төвлөрүүлсэн ч өр үүсгэсэн байна.....	22
2.3.1 Санхүүгийн үйл ажиллагаанд үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг бодитой хийгээгүй байна.....	23
2.3.2. Санхүүгийн үйл ажиллагааны үр ашгийн тооцоо, шинжилгээ хийгээгүйгээс үр нөлөөг дүгнээгүй байна.....	23
2.3.3. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд их хэмжээний гэрээ, хэлцэл хийгээгүй байна.	23
2.4.1. Удирдлагын зардлыг арвиан хэмнэлттэй зарцуулж байгаа ч ИТХ-аар батлуулсан дүрмээ мөрдөж ажиллаагүй байна.....	24-25
2.4.2. Үйл ажиллагааны зардлыг оновчтой төлөвлөж, арвиан хэмнэлттэй зарцуулж байна.....	26
2.4.3. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд өөрийн хөрөнгөөр төлөвлөгдөөгүй хөрөнгө оруулалт хийгээгүй байна.....	27-28
БҮЛЭГ 3: ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ХЯНАЛТ ҮР НӨЛӨӨТЭЙ БАЙГАА ХЭДИЙ Ч ДОТООД ХЯНАЛТЫН ТОГТОЛЦОО БҮРДЭЭГҮЙ БАЙНА.....	
3.1.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн үйл ажиллагаанд төрийн байгууллагуудын хяналт зохих түвшинд хэрэгжиж байна	29
3.1.2. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд төрийн байгууллагуудын хяналт үр нөлөөтэй хэрэгжсэн байна.....	29
3.2.1. ТУЗ-ын дэргэдэх дотоод аудитгүй ч Санхүүгийн хяналт, аудитын алба орон нутгийн өмчит ААН-үүдийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд хяналт, шалгалт хийсэн байна.....	30
3.2.2. Орон нутгийн өмчит ААН-үүд дотоод хяналтын ажилтны орон тоо батлагдаагүйгээс дотоод хяналтыг хэрэгжүүлэх боломжгүй байна.....	31
3.3.1. Төрийн байгууллагуудын мэдээлэл уялдаатай байна.....	32
3.3.2. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн мэдээлэл ил тод, нээлттэй байдал бүрэн	

хангагдаагүй байна.....	33
ДҮГНЭЛТ:.....	34
ХОЛБОГДОХ БАЙГУУЛЛАГЫН САНАЛ.....	35-38
ХОЛБОГДОХ БАЙГУУЛЛАГЫН ИРҮҮЛСЭН САНАЛД ӨГӨХ ТАЙЛБАР.....	39
ЗӨВЛӨМЖ:.....	40

Хүснэгтэн мэдээллийн жагсаалт

Дугаар	Нэр	Хуудасны дугаар
1	2016-2020 оны аймгийн нийгэм, эдийн засгийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэлд тусгагдсан арга хэмжээний тоо биелэлтийн хүснэгт	12
2	2021 онд хэрэгжүүлсэн ажлын үр дүнг аймгийн ИТХ дараах байдлаар дүгнэсэн байна.	13
3	Орон нутгийн өмчит ААН-үүдийн ТУЗ-ын 2019-2021 онд хуралдсан тоо	15
4	Таван тэсийн Илч ОНӨААТҮГ-ын зорилтот түвшин	17
5	Шинэ-Улаангом ОНӨААТҮГ-ын зорилтот түвшин	18
6	Улаангом тохижилт үйлчилгээний ОНТҮГ эдийн засгийн зорилтот түвшин	19
7	Чандмань Увс ХХК эдийн засгийн зорилтот түвшинг	19
8	Төлөвлөсөн орлогын төлөвлөгөө, гүйцэтгэл	21
9	Улс, орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлсэн татвар, төлбөр хураамж	22
10	Удирдлагын зардлын төлөвлөгөө	24
11	ТУЗ-ын гишүүдэд олгосон урамшуулал	25
12	ТУЗ-ын бүтэц орон тоо	26
13	Үйл ажиллагааны зардал	27
14	Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө	27

Товчилсон үгийн тайлбар

Товчлол	Тайлал
АДБОУС	Аудитын дээд байгууллагын Олон Улсын стандарт
МУЕА	Монгол Улсын Ерөнхий аудитор
НББОУС	Нягтлан бодох бүртгэлийн Олон Улсын стандарт
ТАГ	Төрийн аудитын газар
ТӨ	Төрийн өмч
ТӨБЗГ	Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газар
ТӨХК	Төрийн өмчит хувьцаат компани
УИХ	Улсын Их Хурал
УСНББОУС	Улсын секторын нягтлан бодох бүртгэлийн Олон Улсын стандарт
ҮАГ	Үндэсний аудитын газар
ХХК	Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани
ТУЗ	Төлөөлөн удирдах зөвлөл
ОНӨААТҮГ	Орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газар
ОНТҮГ	Орон нутгийн төсөвт үйлдвэрийн газар
ТБОНӨТХ	Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хууль
ОНХС	Орон нутгийн хөгжлийн сан
ЗДТГ	Засаг даргын тамгын газар
ОНӨГ	Орон нутгийн өмчийн газар
НДХ	Нийгмийн даатгалын хэлтэс

Аудитын зорилт, хамарсан хүрээ, арга зүй, стандартын талаарх мэдэгдэл

Аудит хийсэн үндэслэл, бүрэн эрх:

Аудитыг Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3.1-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Улсын Их Хурлын Төсвийн байнгын хорооны 2021 оны “Аудитын сэдэв батлах тухай” 06 дугаар тогтоол, Монгол Улсын Ерөнхий аудиторов 2022 оны А/12 дугаар тушаалаар баталсан Төрийн аудитын байгууллагын 2022 онд гүйцэтгэх аудитын төлөвлөгөө, Увс аймаг дахь Төрийн аудитын газрын гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөг үндэслэн хийж гүйцэтгэлээ.

Аудитын зорилт:

Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой зарим хуулийн этгээдийн компанийн засаглал, үйл ажиллагааны үр ашиг, хяналтын үр нөлөөг үнэлж дүгнэн, аудитын дүн, дүгнэлтэд үндэслэн зөвлөмж боловсруулж, холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд танилцуулахад аудитын зорилго чиглэгдлээ.

Аудитын зорилгыг хангахын тулд дараах дэд зорилтын хүрээнд аудитыг хийв. Үүнд:

- Компанийн засаглалыг хөгжүүлэх төрийн бодлого үр дүнтэй эсэх;
- Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаа үр ашигтай эсэх;
- Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн хяналт үр нөлөөтэй эсэх.

Аудитын хамарсан хүрээ:

Аудитад Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай, Компанийн тухай хууль, УИХ, Засгийн газраас гаргасан тогтоол, тухайн хуулийн этгээдийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлөөс гаргасан шийдвэр, бусад холбогдох хууль, эрх зүйн баримт бичгийн хэрэгжилтийн хүрээнд Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн компанийн засаглал, үйл ажиллагааны үр ашиг, хяналтыг хэрэгжүүлэхэд оролцогч хувьцаа эзэмшигч, төлөөлөн удирдах зөвлөл, гүйцэтгэх удирдлага, тэдгээрийн ажлын албадын 2019-2021 оны үйл ажиллагааг хамруулав.

Аудитын арга зүй:

Аудитыг гүйцэтгэлийн аудитын стандарт АДБОУС 3000-3100, Гүйцэтгэлийн аудитын үндсэн ойлголтын удирдамж УДИР 3910, УДИР 3920, Монгол Улсын Төрийн аудитын стандарт, MNS8 6817-5:2020 Гүйцэтгэлийн аудитын зарчим”, MNS 6817-7:2020 “Гүйцэтгэлийн аудитын стандарт”, МУЕА-ын баталсан “Төрийн аудитын байгууллагаас аудит хийх журам”, “Гүйцэтгэлийн аудитын заавар, аргачлал”-ыг ашиглаж гүйцэтгэв.

Аудитаар “Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны үр ашиг”-т оролцогч хуулийн этгээдийн компанийн засаглалыг хөгжүүлэх эрх зүйн орчин, хуулийн этгээдийн эдийн засгийн зорилтот түвшний төлөвлөлт, хяналт, санхүүгийн үйл ажиллагаа, үр ашигт судалгаа хийх, нэгтгэсэн дүн шинжилгээ, харьцуулалт хийх, мэдээллийн ил тод нээлттэй байдал, хяналтын тогтолцооны үр нөлөө зэрэг үйл ажиллагааны төлөвлөлт, хэрэгжилт, тайлагналыг холбогдох баримт материалыг үндэслэн тулган баталгаажуулах, үнэлгээ хийх, асуудал хариуцсан албан тушаалтантай ярилцлага хийх, асуулга

лавлагаа, тодруулга авах зэрэг аудитын горимыг хэрэгжүүлж ажиллаа.

Аудитын асуудлын шинжилгээ, арга зүйн дагуу нотлох зүйл цуглуулж, түүнд үндэслэн дүгнэлт, зөвлөмж боловсруулав.

Гүйцэтгэлийн аудитыг Увс аймаг дахь Төрийн аудитын газрын Дарга, тэргүүлэх аудитор М.Батсуурь хянан удирдаж, аудитын менежер М.Бат-Амгалан аудитын арга зүйгээр хангаж, үе шатны хяналтыг хэрэгжүүлж, ахлах аудитор С.Батсайхан, Б.Авирмэд, аудитор Ч.Мөнхтогтох, Б.Энхмандал, Р.Аюуш, А.Нанжидмаа нар хийж гүйцэтгэлээ.

Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны үр ашиг сэдэвт гүйцэтгэлийн аудитын тайланг ҮАГ-аас өгсөн чиглэлийн дагуу орон нутгийн болон төрийн өмчит хуулийн этгээдээр ангилан тус тусад нь бичсэн болно.

Судалгааг бүх компанийн хувьд авч нэгтгэсэн ба харин тайланд түүвэрт хамрагдсан 4 орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн тоон мэдээллийг тусгасан.

Аудитын дүн

Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны үр ашигт хийсэн аудитаар 3 зөвлөмж өгч, Үндэсний аудитын газарт 1 санал хүргүүлсэн болно.

ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийг 1996 онд баталсан бөгөөд тус хуульд 29 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 8, 9, 11, 12 дугаар зүйлд төрийн өмчийн талаар дараах байгууллагын эрхийг хуульчилсан байна. Тухайлбал:

- **УИХ:** Төрийн өмчийг эзэмших ашиглах, захиран зарцуулах эрх хэмжээг тогтоох, төрийн өмчийг барьцаалах, шилжүүлэх, хувьчлах зэрэг асуудлаар шийдвэр гаргах;
- **Засгийн газар:** Төрийн өмчит хуулийн этгээдийг байгуулах, өөрчлөх, татан буулгах, дүрмийг батлах, бусад өмчийн этгээдтэй хамтран хуулийн этгээд байгуулах, хөрөнгө оруулах, оруулсан хувь хөрөнгөө татан авах зэрэг төрийн өмчийн бүрэн бүтэн байдлыг хариуцах;
- **ТӨБЗГ:** Төрийн өмчийн эд хөрөнгийн эзэмшилт, хадгалалт, хамгаалалтыг сайжруулах, ашиглалтад хяналт тавьж, түүний үр ашгийг дээшлүүлэх, эд хөрөнгийн анхан шатны бүртгэл, тооллого, тайлан тэнцэл гаргах ажлыг зохион байгуулж удирдах, Төрийн өмчит хуулийн этгээдээс дагаж мөрдөх төлөвлөлт, ашиг орлогын хуваарилалтыг холбогдох байгууллагатай тохиролцон тогтоох, Засгийн газраас баталсан жагсаалтын дагуу эд хөрөнгийг хувьчлах ажлыг зохион байгуулж, гүйцэтгэлийг тайлагнах, Орон нутгийн өмчийг удирдах ажилд мэргэжил, арга зүйн тусалцаа үзүүлэх; Төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдэд төрийн өмчийн төлөөлөгчийг томилж, түүний үйл ажиллагаанд хяналт тавих;
- **Яам, тусгай газар:** Эрхэлсэн салбар, хүрээний төрийн өмчит хуулийн этгээдийн аж ахуй, санхүүгийн үйл ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангаж, захиалга, төлөвлөлт, хөрөнгө оруулалт, шаардлагатай бусад асуудлаар санал боловсруулж холбогдох газарт оруулах.

Төр чиг үүргээ хэрэгжүүлэх болон нийгмийн хэрэгцээг хангах зорилгоор төр өөрийн өмчөөр дангаар, нийтийн болоод хувийн холимог өмчөөр хуулийн этгээд байгуулж болох хуулийн зохицуулалттай бөгөөд 2021 оны жилийн эцсийн байдлаар Увс аймагт бүртгэлтэй төрийн болон орон нутгийн өмчит ХК, ХХК нийт 13 хуулийн этгээд үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Үүнд:

№	Хуулийн этгээдийн ангилал	Төрийн болон орон нутгийн өмчит			
		Үйлдвэрийн газар	ХК	ХХК	Хуулийн этгээдийн тоо
1	Төрийн өмчит хуулийн этгээд	0	7	2	9
2	Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээд	0	3	1	4
	Дүн	0	10	3	13

Эх сурвалж: /Төрийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой компаниудын нэгдсэн судалгаа/

Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүд эрчим хүч, зам тээвэр, тохижилт үйлчилгээ, дулаан хангамж, усан хангамж, харилцаа холбооны чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байна

УИХ-ын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын хараа-2050”, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн 5.2.19-т “Төрийн өмчит компанийн засаглалыг сайжруулж, үр ашгийг нэмэгдүүлэн, өмч хувьчлалыг үе шаттай, үр дүнтэй явуулна”, “Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 4.4.10-т “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн бүртгэл, ашиглалт, хамгаалалтыг сайжруулж, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн засаглалыг олон улсын жишигт нийцүүлэх, газрын хууль тогтоомжийг төрийн байгууламж нэгдмэл байх зарчим болон өмчийн эрх зүйд нийцүүлэн боловсронгуй болгоно” гэж тус тус заасан байна.

Бүлэг 1

ОРОН НУТГИЙН ӨМЧИТ ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДИЙН ЗАСАГЛАЛЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ ТӨРИЙН БОДЛОГО ҮР ДҮНТЭЙ ХЭРЭГЖИХГҮЙ БАЙНА.

1.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн засаглалыг хөгжүүлэх хууль, эрх зүйн орчин бүрдээгүй байна.

1.1.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн ТУЗ-ийн гишүүд Компанийн тухай хуулийн 75 дугаар зүйлийн 75.8 дахь хэсэгт заасан шаардлагыг биелүүлээгүй байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 77 дугаар зүйлийн 77.2 дахь хэсэгт “Орон нутгийн өмчийг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах талаар Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал дараах бүрэн эрхтэй”, 77.2.4 дахь заалтад “орон нутгийн өмчийн хуулийн этгээд байгуулах, өөрчлөн байгуулах, татан буулгах шийдвэр гаргаж, гүйцэтгэлд нь хяналт тавих” гэж заасны дагуу аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 1997 оны 03 дугаар сарын 21-ний өдрийн 01 дүгээр тогтоолоор Чандмань-Увс ХХК, 2015 оны 11 дүгээр сарын 06-ны өдрийн А/145 дугаар тогтоолоор “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, 2014 оны 03 дугаар сарын 12-ны өдрийн А/33 дугаар тогтоолоор “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ, 2019 оны 03 дугаар сарын 11-ний өдрийн А/25 дугаар тогтоолоор “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ-ыг тус тус үүсгэн байгуулсан байна.

Аймгийн ИТХ-ын тогтоолоор “Улаангом хот тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ байгуулсан боловч хуульд ОНТҮГ гэсэн нэр томьёо байхгүйгээс улсын бүртгэлд бүртгэхдээ Улсын төсөвт үйлдвэрийн газраар бүртгэж, гэрчилгээ олгосон байна.

Иймд дээрх зөрчилтэй асуудлыг холбогдох эрх бүхий байгууллагад хандан шийдвэрлүүлэхийг зөвлөлөө.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 77 дугаар зүйлийн 77.4 дахь хэсэгт “Хурлын дарга нь тухайн хурлын хуралдааны чөлөөт цагт энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан бүрэн эрхийг хэрэгжүүлж иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд хариуцан тайлагнахаас гадна орон нутгийн өмчийн оролцоотой хувь нийлүүлсэн хуулийн этгээдэд өмчийн төлөөлөгчийг томилж түүний үйл ажиллагааг чиглүүлнэ” гэж заасны дагуу орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүдийг аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын тэргүүлэгчдийн тогтоолоор томилж байна.

Дээрх хуулийн 78 дугаар зүйлийн 78.1 дэх хэсэгт “Засаг дарга нь иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийн талаар гарсан шийдвэрийг Засгийн газрын бодлогод нийцүүлэн хэрэгжүүлэх үүрэгтэй”, 78.2 дахь хэсэгт “Хуульд өөрөөр заагаагүй бол Засаг дарга дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ”, 78.2.2 дахь заалтад “орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн эрх баригчийг томилох”, 78.2.3 дахь заалтад “орон нутгийн өмчийн төлөөлөгчийг томилох, өөрчлөх саналаа Хурлын даргад оруулах” гэж заасны дагуу төлөөлөн удирдах зөвлөлийн саналыг үндэслэн аймгийн Засаг дарга орон нутгийн өмчит ААН-үүдийн гүйцэтгэх захирлыг томилж байна.

Мөн хуулийн 79 дүгээр зүйлд “Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээд нь энэ хуулийн 14, 16, 17, 21 дүгээр зүйлд заасан эрх эдэлнэ”, 21 дүгээр зүйлийн 21.5 дахь хэсэгт “Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага болон энэ зүйлийн 2 дахь хэсгийн 3-т заасны дагуу тогтоосон этгээд төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн

этгээдийн төлөөлөн удирдах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд төрийг төлөөлж оролцох гишүүдийг томилохдоо дараах болзлыг хангасан нэр дэвшигчдээс томилно”, 21.5.1 дэх заалтад “тухайн хуулийн этгээдийн төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүний үүргийг гүйцэтгэхэд шаардагдах мэдлэг, чадвартай”, 21.5.2 дахь заалтад “тухайн хуулийн этгээдийн төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүн байхад ашиг сонирхлын зөрчил үүсэхгүй байх”, 21.5.3 дахь заалтад “төрийн захиргааны албан хаагч болон энэ зүйлийн 2 дахь хэсгийн 3-т заасны дагуу тогтоосон этгээдийн ажилтан байх” гэж заажээ.

Гэтэл “Чандмань-Увс” ХХК, “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ -уудын төлөөлөн удирдах зөвлөлд 1-2 улс төрийн албан тушаалтныг томилж ажиллуулсан байна.

Цаашид хуульд заасан шаардлагыг хангасан гишүүдийг томилж байхыг зөвлөлөө.

Засгийн газрын 2011 оны 3 дугаар сарын 9-ний өдрийн 69 дүгээр тогтоолоор компанийн засаглалыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр батлагдсан байна.

Улсын Их Хурлын 2016 оны 45 дугаар тогтоолоор батлагдсан Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн ашиглалт, төрийн болон орон нутгийн өмчит компаниудын ашигт ажиллагаа, засаглал, өмч хувьчлалын бодлогыг сайжруулж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг шинэ шатанд гаргана”, 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн бүртгэл, ашиглалт, хамгаалалтыг сайжруулж, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн засаглалыг олон улсын жишигт нийцүүлэх, газрын хууль тогтоомжийг төрийн байгууламж нэгдмэл байх зарчим болон өмчийн эрх зүйд нийцүүлэн боловсронгуй болгоно” гэж тусгасан байна.

Дээрх хөтөлбөрүүдийн хүрээнд аймгийн Засаг даргын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 2.3.27-д “Орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газруудын үйл ажиллагааг сайжруулахад дэмжлэг үзүүлж үр ашгийг нэмэгдүүлэн хяналтын механизмыг боловсронгуй болгоно” гэж тусгасан бөгөөд Засгийн газрын болон аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хүрээнд орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүд дараах ажлуудыг төлөвлөж хэрэгжүүлсэн байна. Үүнд:

- “Чандмань-Увс” ХХК Улаангом сумын цэвэр усны 2-р эх үүсвэрийн хамгаалалтын бүс тогтоож хашаа хайс барьсан, Увс аймгийн төв, суурин газрын ундны усны чанарын судалгаа хийлгэж, дүгнэлт гаргуулсан, хэрэглэгч, харилцагчид руу чиглэсэн нээлттэй хаалганы өдрийг жил бүрийн 3 дугаар сарын 22-ны өдөр зохион байгуулж сургалт мэдээлэл явуулсан,
- “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ 2020-2021 онуудад улс болон орон нутгийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжсэн төсөл арга хэмжээний хүрээнд хийгдэж хүлээлгэн өгсөн хөрөнгийг тухай бүрт данс бүртгэлд шинээр бүртгэх, мөн хөрөнгийн тооллогыг хагас бүтэн жилээр хийж тайланг ТУЗ-д танилцуулах ажлыг хийж хэрэгжүүлсэн байна.

Хөтөлбөрийн хүрээнд 2019-2021 оны хооронд “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-уудад чиглэсэн тодорхой ажил хийгдээгүй байна.

Компанийн тухай хуулийн 75 дугаар зүйлийн 75.8 дахь хэсэгт “Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүн болон төлөөлөн удирдах зөвлөлийн нарийн бичгийн

дарга нь компанийн засаглалын чиглэлээр сургалтад хамрагдаж, гэрчилгээ авсан байна” гэж заасан байхад аймгийн хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулж буй орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүдийн төлөөлөн удирдах зөвлөлд ажиллаж албан тушаалтнуудаас 1 албан тушаалтан компанийн засаглалын чиглэлээр сургалтад хамрагдаж гэрчилгээ авсан байна.

Цаашид хуульд заасны дагуу төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүдийг компанийн засаглалын чиглэлээр сургалтад хамруулж байхыг зөвлөлөө.

1.1.2. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн компанийн засаглалыг үнэлэх үндэсний зарчим, аргачлал байгаа хэдий ч хэрэгжихгүй байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн эрх, төрийн өмчийн эд хөрөнгийн талаар хууль тогтоох, гүйцэтгэх байгууллагын бүрэн эрх, төрийн өмчтэй хуулийн этгээд, түүний албан тушаалтны эрх хэмжээ, төрийн өмчийн талаарх бодлогыг хэрэгжүүлэх байгууллагын үйл ажиллагааны зарчим, журмыг тодорхойлохтой холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино” гэж заасны дагуу Санхүүгийн зохицуулах хорооны 2014 оны 5 дугаар сарын 07-ны өдрийн 162 дугаар тогтоолоор “Компанийн засаглалын кодекс”, 2016 оны 01 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 34 дүгээр тогтоолоор “компанийн засаглалын үнэлгээ хийх, түвшин тогтоох журам”-ыг баталсан байна.

“Чандмань-Увс” ХХК, “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ, “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-ууд дээрх журам аргачлалд заасан компанийн засаглалд үнэлгээг хийгээгүй байна.

Цаашид журмын заасан аргачлалын үнэлгээ хийж байхыг зөвлөлөө.

1.1.3. Аймгийн ИТХ, Засаг дарга хуульд тусгагдсан чиг үүргээ зохих түвшинд хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч ОНӨААТҮГ, ОНТҮГ-ын талаарх нарийвчилсан зохицуулалт хуульд тусгагдаагүй байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 74 дүгээр зүйлийн 74.1 дэх хэсэгт “Орон нутгийн өмчийн зүйлс нь энэ хуулийн 3 дугаар зүйлд заасны дагуу нийтийн зориулалттай өмч, орон нутгийн өөрийн өмчөөс бүрдэнэ”, 74.2 дахь хэсэгт “Орон нутгийн нийтийн зориулалттай өмчид тухайн орон нутгийн хүн амын нийтийн хэрэглээнд зориулсан эд хөрөнгө хамаарна”, 77 дугаар зүйлд “Орон нутгийн өмчийн талаарх иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын бүрэн эрх”, 78 дугаар зүйлд “Орон нутгийн өмчийн талаарх Засаг даргын бүрэн эрх” гэж заасны дагуу аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг дарга чиг үүргээ хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

Харин дээрх хуулийн 79 дүгээр зүйлд “Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээд нь энэ хуулийн 14, 16, 17, 21 дүгээр зүйлд заасан эрх эдэлнэ” гэж заасан хэдий ч орон нутгийн төсөвт үйлдвэрийн газар, орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газрын төлөөлөн удирдах зөвлөлийн үйл ажиллагааны талаар хуульд нарийн тусгагдаагүйгээс төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүдийн урамшууллыг “Чандмань-Увс” ХХК, “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ, “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-уудын ТУЗ-ын өөрсдийн боловсруулсан үйл ажиллагааны журамд тусган хэрэгжүүлж байна.

Мөн хуулийн 11 дүгээр зүйлд “Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын бүрэн эрх”, 11.5 дахь хэсэгт “орон нутгийн өмчийг удирдах ажилд мэргэжил, арга зүйн тусалцаа үзүүлэх” гэж

заасан байна. Гэтэл орон нутгийн түвшинд чиг үүргээ хэрхэн яаж хэрэгжүүлэх талаар хуульд тодорхой тусгагдаагүй, хуулийн 66 дугаар зүйлд тусгагдсан хяналт, орлого болон удирдлага үйл ажиллагааны зардлыг оновчтой төлөвлөсөн эсэхэд хяналт тавих зохицуулалт хуульд нарийн тусгагдаагүй байна.

Иймд хууль, журамд өөрчлөлт оруулах замаар дээрх асуудлыг шийдвэрлүүлэхээр нэгдсэн тайланд тусгуулахаар санал хүргүүлэв.

1.2. Засгийн газрын 2016-2020, 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан орон нутгийн өмчийн засаглалыг сайжруулах зорилт зохих үр дүнтэй хэрэгжиж байна.

1.2.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн компанийн засаглалыг хөгжүүлэх бодлого тогтвортой байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2011 оны 69 дүгээр тогтоолоор “Компани засаглалыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр”-ийг баталж 2 үе шаттайгаар хэрэгжүүлсэн байна.

Аймаг сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал нь Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 77 дугаар зүйлд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд орон нутгийн нийт хүн амын хэрэгцээ шаардлагын дагуу орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийг байгуулдаг.

Тухайн үед мөрдөгдөж байсан Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 18 дугаар зүйлд сум дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын бүрэн эрхийг 18.1.3 “ж” дэх хэсэгт “орон нутгийн өмчит хуулийн этгээд байгуулах, өөрчлөн байгуулах, татан буулгах шийдвэр гаргах, дүрмийг батлах” гэж заасны дагуу 2019-2021 онд Увс аймгийн ИТХ-ын Тэргүүлэгчдийн 2019 оны 3 дугаар сарын 11-ний өдрийн А/25 дугаар тогтоолоор “Хот тохижилт үйлчилгээний газар”-ыг “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” орон нутгийн төсөвт үйлдвэрийн газар болгон өөрчлөн байгуулж дүрмийг баталсан байна.

Тухайн үед мөрдөгдөж байсан Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 30 дугаар зүйл “Аймаг, нийслэлийн Засаг даргын бүрэн эрх” 30.1.11 дэх заалтад “хууль тогтоомжид заасан бол орон нутгийн өмчит болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн удирдлагыг Хуралтай зөвшилцөн томилох, чөлөөлөх” гэж заасны дагуу аймгийн ИТХ-тай зөвшилцөж Засаг даргын захирамжаар орон нутгийн өмчит ААН-ийн ТУЗ-д өөрчлөлт оруулсан байна.

“Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 5.2.1 дахь хэсэгт “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн ашиглалт, төрийн болон орон нутгийн өмчит компаниудын ашигт ажиллагаа, засаглал, өмч хувьчлалын бодлогыг сайжруулж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг шинэ шатанд гаргана”, 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 4.4.10-т “Төрийн болон орон нутгийн өмчийн бүртгэл, ашиглалт, хамгаалалтыг сайжруулж, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн засаглалыг олон улсын жишигт нийцүүлэх, газрын хууль тогтоомжийг төрийн байгууламж нэгдмэл байх зарчим болон өмчийн эрх зүйд нийцүүлэн боловсронгуй болгоно” гэж заасан байна.

Компанийн тухай хуулийн 2 дугаар зүйлийн 2.6 дахь заалтад “Энэ хуулийн 2.5-д заасны дагуу үүссэн төрийн өмчит компанийн хувьд өмчлөгч нь төрийг төлөөлж Улсын Их Хурал, орон нутгийн өмчит компанийн хувьд тухайн орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал байх бөгөөд тэдгээрийг төлөөлж хувьцаа эзэмшигч нь Засгийн газар болон орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас

эрх олгосон этгээд байж болно” гэж заасан байдаг.

Аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал нь ТУЗ-ын баталсан бизнес төлөвлөгөө, түүний биелэлтийг хэлэлцэж, зөвлөмж чиглэл өгч ажилласан байна.

Увс аймгийн Засаг даргын 2016-2020, 2021-2024 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөр, "Увс аймгийг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл", аймгийн нийгэм, эдийн засгийг хөгжүүлэх жил бүрийн үндсэн чиглэлд тодорхой зорилт арга хэмжээг тусган хэрэгжүүлэн ажилласан байна.

Дээрх дунд болон богино хугацааны бодлогын бичиг баримтуудыг боловсруулахдаа Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт түүний удирдлагын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт "Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд дараах зарчмыг баримтална" гэж заасныг хэрэгжүүлэн Увс аймгийн дунд болон богино хугацааны бодлогын бичиг баримтыг боловсруулахдаа орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийг дэмжих чиглэлээр холбогдох байгууллагуудын саналыг авч тусгасан байна.

1.2.2. Аймгийн Засаг даргын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт орон нутгийн өмчийн засаглал, хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр 11 зорилт дэвшүүлж 89.1 хувьтай хэрэгжсэн гэж ИТХ дүгнэсэн байна.

"Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр"-ийн 5.2.1 дахь хэсэгт "Төрийн болон орон нутгийн өмчийн ашиглалт, төрийн болон орон нутгийн өмчит компаниудын ашигт ажиллагаа, засаглал, өмч хувьчлалын бодлогыг сайжруулж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг шинэ шатанд гаргана" гэж заасны дагуу Увс аймгийн Засаг даргын 2016-2020 онд хэрэгжүүлэх "Манай Увс" үйл ажиллагааны хөтөлбөрт орон нутгийн өмчид компаниудыг дэмжих чиглэлээр дараах 11 заалтыг тусгаж хэрэгжүүлэн ажилласан байна.

АЙМГИЙН ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН ТОГТООЛ
УВС АЙМАГ
Хөгжлийн бодлогын баримт бичиг

УВС АЙМГИЙН ЗАСАГ ДАРГЫН
2016 – 2020 ОНД ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ
"МАНАЙ УВС"
ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХӨТӨЛБӨР

Аймгийн ИТХ-ын тогтоол:

Баримт бичгийн үйлчлэх хугацаа:

2016 он

Мөн 2016-2020 онд "Манай баг" гэр хорооллын дэд бүтэцжүүлэх дэд хөтөлбөрийг Увс аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрт тусгаж, аймгийн ИТХ-аар батлуулан хэрэгжилтийг 2020 оны 9 дүгээр сарын 2-ны өдрийн 11/01 дугаар тогтоолоор 89.1 хувьтайгаар буюу "Үр дүнтэй хэрэгжсэн" гэж дүгнэсэн байна.

2016-2020 оны аймгийн нийгэм, эдийн засгийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэлд тусгагдсан арга хэмжээний тоо биелэлтийг хүснэгтээр харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-1

Төсөл арга хэмжээ	Хэрэгжилтийн хувь /Аймгийн ИТХ/
2.3.15 Төв цэвэрлэх байгууламжийг шинэчлэх зураг төсөв, ТЭЗҮ хийлгэж, барилга угсралтын ажлыг эхлүүлнэ.	40%
2.3.16 Цэвэр усны 2-р эх үүсвэрийн хамгаалалтын зурвас тогтоож, хамгаалалтын зурвасыг чөлөөлөх ажлыг үе шаттай хэрэгжүүлэх, гэр хорооллын худаг, усан санг "Ухаалаг худаг"-т шилжүүлнэ.	100%
2.3.17 Улаангом сумын ундны усыг цэвэршүүлэх асуудлыг судалж шийдвэрлэнэ.	70%
2.3.18 Аймгийн төвийн бохирын тусгай зориулалтын машиныг шинэчилнэ.	100%
2.3.24 Нийтийн зах орчмын худалдаа, үйлчилгээний газруудыг цэвэр, бохир ус, төвлөрсөн дулааны системд холбох, стандартын худалдааны төв байгуулах ажлыг дэмжинэ.	100%
2.3.27 Орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газруудын үйл ажиллагааг сайжруулахад дэмжлэг үзүүлж үр ашгийг нэмэгдүүлэн хяналтын механизмыг боловсронгуй болгоно.	100%
2.3.28 Сум, багуудын нийтийн халуун усны асуудлыг үе шаттайгаар судлан шийдвэрлэнэ.	70%
2.3.34 Улаангом хотын хөгжил цэцэрлэгжүүлэлтийн газрын парк шинэчлэлийг үе шаттай хэрэгжүүлнэ	100%
2.5.3 Орон нутгийн өмч хөрөнгийн ашиглалт, хадгалалт хамгаалалт, бүртгэлээр тавих хяналтыг сайжруулж, төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр хэрэгжүүлэх төсөл арга хэмжээний худалдан авах ажиллагааг ил тод болгож, захиалагч, гүйцэтгэгчийн хариуцлага, иргэд олон нийтийн оролцоо, хяналтыг нэмэгдүүлнэ.	100%
3.1.17 Улаангом сумд эхэлсэн хогийн менежментийн үйл ажиллагааг дэмжиж, хог хаягдал ангилан ялгаж боловсруулах үйлдвэр байгуулах ажлыг дэмжинэ.	100%
3.1.17 Сумдын хог хаягдлын менежментийг сайжруулах, хатуу болон химийн хог хаягдлыг төрөлжүүлэн ангилах, дахин боловсруулах, тээвэрлэх, устгах, булах, технологийн шинэчлэлт хийх ажлуудыг зохион байгуулалтад оруулж, зохистой хэрэглээг амьдралд хэвшил болгох ажлуудыг шат дараатай хэрэгжүүлнэ.	100%
Дундаж	89.1%

/Эх сурвалж: Аймгийн ИТХ-ын 2020 оны 09 дүгээр сарын 2-ны өдрийн хуралдааны тэмдэглэл/

Засаг даргын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хүрээнд орон нутгийн өмчийн засаглалтай холбоотой 2, хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр 9 зорилт дэвшүүлж хэрэгжүүлэн ажилласан байна.

1.2.3. Аймгийн Засаг даргын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт орон нутгийн өмчийн засаглал, хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр 6 зорилт дэвшүүлж 2021 оны байдлаар 100 хувьтай хэрэгжиж орон нутгийн өмчийн бүртгэл, ашиглалт, хамгаалалт хэвийн байна.

Монгол улсын Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль, Монгол улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлого "Алсын хараа-2050", Монгол улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл, Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт нийцүүлэн "Увс аймгийг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийг боловсруулж баталсан байна.

Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр"-ийн 4.4.10-т "Төрийн болон орон нутгийн өмчийн бүртгэл, ашиглалт, хамгаалалтыг сайжруулж, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн засаглалыг олон улсын жишигт нийцүүлэх, газрын хууль тогтоомжийг төрийн байгууламж нэгдмэл байх зарчим болон өмчийн эрх зүйд нийцүүлэн боловсронгуй болгоно" гэж заасны дагуу Увс аймгийн Засаг даргын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт 6 заалт тусган ажиллаж байгаа ба 2021 онд хэрэгжүүлсэн ажлын үр дүнг аймгийн ИТХ дараах байдлаар дүгнэсэн байна.

Хүснэгт-2

Төсөл арга хэмжээ	Хийгдсэн ажлын тоо	Хэрэгжилтийн хувь /Аймгийн ИТХ/
5.1.2 Аймаг, сумын төв, хөдөөгийн хүн амыг аюулгүй ус хангамжийн эх үүсвэрээр хангах, ундны усны чанарыг сайжруулах, ус хэрэглэгч, ашиглагчдын усны хэрэглээний хяналтыг сайжруулж, зохистой ашиглах механизмыг бүрдүүлэх.	3	100%
5.2.1 Хог хаягдлын менежментийг хэрэгжүүлж, дахин ашиглах боломжтой хог хаягдлыг худалдан авах тогтолцоог бүрдүүлэх.	7	100%
5.2.2 Хог хаягдлыг бууруулах, ангилан ялгах талаар бүх нийтэд мэдлэг, мэдээлэл түгээх, ухамсар дадлыг хэвшүүлэх ажлыг үе шаттай зохион байгуулах.	3	100%
5.4.1 Ойжуулалт, ойн аж ахуйн арга хэмжээг зохион байгуулах, ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлэх.	3	100%
6.1.5 Хүн амын усан хангамжийг сайжруулж, сүлжээний ус зөөлрүүлэх төхөөрөмж суурилуулах.	2	100%
6.1.6 Улаангомьн төв цэвэрлэх байгууламжийг шинэчилж, аймгийн төвийн бохирын шугамыг өргөтгөх, сумдын төвд бага оврын цэвэрлэх байгууламж байгуулах ажлыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлж эхлэх.	1	100%
Нийт хөтөлбөрийн дундаж		100%

/Эх сурвалж: Аймгийн ИТХ-ын 2021 оны 12 дугаар сарын 1-ний өдрийн хуралдааны тэмдэглэл/

ТБОНӨТХ-ийн 77 дугаар зүйлийн 77.1 дэх заалтад “Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал нь тухайн аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн өмчийн зүйлсийг хүн амаа төлөөлөн өмчлөгч нь байна”, 77.2 дахь заалтад “Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг даргаас орон нутгийн өмчийн хөрөнгийг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхээ хэрэгжүүлэх талаар зохиосон ажил, үр ашгийн тайлан, нэгдсэн тооллогын дүнг жил бүр хэлэлцэж, дүгнэлт, чиглэл өгөх” гэж заасны дагуу орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн өмчийн ашиглалт, хамгаалалт, зарцуулалтыг хянах зорилгоор Аймгийн ИТХ-ын Тэргүүлэгчдийн 2019 оны 9/07 тогтоолоор “Орон нутгийн өмчийн түрээсийн журам”, 2020 оны 11/05 тогтоолоор “Орон нутгийн өмчийг эзэмшүүлэх гэрээ байгуулах, дүгнэх журам”-ыг баталжээ. Дээрх хууль журмын хүрээнд орон нутгийн өмчит ААН-үүд өмчийн тайлангаа жил бүр Орон нутгийн өмчийн газарт хүргүүлж хөрөнгийн хөдөлгөөний өөрчлөлтийг тулган баталгаажуулсан байна. Орон нутгийн өмчит ААН-үүдийн 2019-2021 оны тайланд тусгагдсан шинээр нэмэгдсэн болон хасагдсан хөрөнгө дараах байдалтай байна.

2019-2021 онд Чандмань-Увс ХХК улс орон нутгийн төсөв болон өөрийн хөрөнгөөр 3,919.5 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгийг бэлтгэж, 69.4 сая төгрөгийн хөрөнгө хасагдсан байна.

/Эх сурвалж: ОНӨГ-ын тайлан/

Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ 2019-2021 онд 4.3 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгө бэлтгэж, 2.2 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгө хасагдсан байна.

График-2

/Эх сурвалж: ОНӨГ-ын тайлан/

“Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ 2019-2021 онд улс орон нутгийн төсөв болон өөрийн хөрөнгөөр 7,221.5 сая төгрөгийн үндсэн хөрөнгийг бэлтгэж, 23,865.0 сая төгрөгийн хөрөнгө хасагдсан байна.

График-3

/Эх сурвалж: ОНӨГ-ын тайлан/

Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ 2019-2021 онд ОНХС болон өөрийн хөрөнгөөр 143.0 сая төгрөгийн хөрөнгө бэлтгэж, 120.0 сая төгрөгийн хөрөнгө хасагдсан байна.

График-4

/Эх сурвалж: ОНӨГ-ын тайлан/

1.2.4. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн хувь эзэмшлийг хэрэгжүүлэх ТУЗ-ийн бодлого, шийдвэр зохих үр нөлөөтэй байна.

Компанийн тухай хуулийн 75 дугаар зүйлийн 75.1 дахь заалтад “Хувьцаа эзэмшигчдийн хурлын чөлөөт цагт компанийн эрх барих байгууллага нь төлөөлөн удирдах зөвлөл байна”, 75.3 дахь заалтад “Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүдийн тоог компанийн дүрмээр тогтооно” гэж заасны дагуу орон нутгийн өмчит хуулийн этгээд нь Төлөөлөн удирдах зөвлөл стратеги бодлого тодорхойлж, менежментийн үйл ажиллагааг сайжруулах арга замаар жилийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг батлан, хяналт тавьж ажиллаж байна.

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд үүсгэн байгуулагчаас баталсан үйл ажиллагааны дүрмийн дагуу дотоод журмаа хамт олны хуралдаанаар хэлэлцүүлэн ТУЗ-аар баталгаажуулан үйл ажиллагаандаа мөрдөн ажиллаж байна.

Орон нутгийн өмчит ААН-үүдийн ТУЗ-ын 2019-2021 онд хуралдсан тоо, хэлэлцсэн асуудлыг хүснэгтээр харуулбал дараах байдалтай байна

Хүснэгт-3

Д/д	Байгууллагын нэр	ТУЗ-ын хурлын тоо			Хэлэлцсэн асуудлын тоо			Төлөөлөн удирдах гишүүдийн тоо		
		2019 он	2020 он	2021 он	2019 он	2020 он	2021 он	2019 он	2020 он	2021 он
1	“Чандмань-Увс” ХХК	5	10	3	23	24	14	5	5	5
2	“Улаангом хот тохижилт” ОНТҮГ	0	5	7	0	19	20	5	5	5
3	“Таван тэсийн элч” ОНӨААТҮГ	4	5	9	4	5	9	5	5	5
4	“Шинэ Улаангом” ОНӨААТҮГ	4	7	7	4	7	9	5	5	5

/Эх сурвалж: Талбарын үе шатны судалгаа/

Чандмань-Увс ХХК-ийн ТУЗ нь 2019-2021 онд бодлогын шинжтэй дараах шийдвэрүүдийг гаргаж ажилласан байна. Үүнд:

- Жил бүр хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө батлах, биелэлтийг дүгнэх
- Дотоод журамд өөрчлөлт оруулах
- Айл өрхөөс хэрэглээний халуун усны бохир усны төлбөр тооцож авах тухай
- Цэвэр бохир усны үнэ тариф нэмэгдүүлэх зэрэг 61 асуудлыг хэлэлцэж шийдвэрүүдийг гаргаж ажилласан байна.

“Улаангом хот тохижилт” ОНТҮГ-ын ТУЗ нь 2019-2021 онд бодлогын шинжтэй дараах шийдвэрүүдийг гаргаж ажилласан байна. Үүнд:

- Жил бүр үйл ажиллагааны бизнес төлөвлөгөө батлах, биелэлтийг дүгнэх
- Хөдөлмөрийн дотоод журамд өөрчлөлт оруулах
- Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө батлах зэрэг 20 асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэж ажилласан байна.

“Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ-ын ТУЗ нь 2019-2021 онд бодлогын шинжтэй дараах шийдвэрүүдийг гаргаж ажилласан байна. Үүнд:

- Үйлдвэрийн газрын бизнес төлөвлөгөө батлах, биелэлтийг дүгнэх
- Захирлаас чөлөөлөх санал гаргах
- Бүтэц, орон тоог судлан шийдвэрлэх зэрэг 18 асуудлыг хэлэлцэж шийдвэрүүдийг гаргаж ажилласан байна.

“Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-ын ТУЗ нь 2019-2021 онд бодлогын шинжтэй дараах шийдвэрүүдийг гаргаж ажилласан байна. Үүнд:

- Жил бүр бизнес төлөвлөгөө батлах, биелэлтийг дүгнэх
- Дотоод журамд өөрчлөлт оруулах
- Бүтэц, орон тоо, цалинг шинэчлэн батлах
- Хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө батлах
- Түрээсийн гэрээ байгуулах зэрэг 17 асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэж ажилласан байна.

Бүлэг 2

ОРОН НУТГИЙН ӨМЧИТ ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА САНХҮҮГИЙН ХУВЬД ҮР АШИГГҮЙ БАЙГАА Ч ИРГЭДИЙН АМЬДРАЛД ЗЕРЭГ НӨЛӨӨ ҮЗҮҮЛЖ БАЙНА.

2.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн зорилтот түвшинг үндэслэлтэй төлөвлөж баталсан байна.

2.1.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд эдийн засгийн зорилтот түвшинг үндэслэлтэй төлөвлөсөн байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 21^{1.1} дэх заалтад “төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн удирдлага жил бүрийн 3 дугаар сарын 01-ний дотор тухайн хуулийн этгээд зорилт, түүнийг хэрэгжүүлэх талаар санал /цаашид “зорилтын санал” гэх/-ын төслийг төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад хүргүүлнэ”, 79 дүгээр зүйлд “Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээд нь энэ хуулийн 14, 16, 17, 21 дүгээр зүйлд заасан эрх эдэлнэ” гэж заасны дагуу “Чандмань-Увс” ХХК, “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ, “Таван тэсийн илч”, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-ууд тухайн жилийн эдийн засгийн зорилтот түвшин буюу бизнес төлөвлөгөөг боловсруулан төлөөлөн удирдах зөвлөлд хүргүүлж хэлэлцүүлдэг байна.

“Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ нь бизнес төлөвлөгөөг боловсруулахдаа Увс аймгийн Эрчим хүчний зохицуулах зөвлөлийн 2018 оны 02 дугаар сарын 23-ны өдрийн 09 дугаар тогтоолоор баталсан үнэ тариф, аж ахуй нэгж байгууллага, айл, өрх, албан байгууллагын халаах талбайн хэмжээ болон батлагдсан орон тоо, дулааны эрчим хүчээр хангахтай холбоотой үйлдвэрийн байрны элэгдлийн зардал, хэвийн үйл ажиллагааг явуулах бусад зардал, түүхий эд материал, тээврийн зардлын тухайн үеийн зах зээлийн үнэ ханш, өмнөх оны гүйцэтгэл зэргийг харгалзан үзэж орлого, зарлагыг төлөвлөсөн байна.

“Таван Тэсийн Илч” ОНӨААТҮГ-ын 2019-2021 оны эдийн засгийн зорилтот түвшинг хүснэгтээр харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-4 /сая.төг/

№	Үзүүлэлт	2019		2020		2021	
		төлөвлөгөө	эзлэх хувь	төлөвлөгөө	эзлэх хувь	төлөвлөгөө	эзлэх хувь
1	Нийт борлуулалтын орлого	379.9		434.8		438.6	
1.1	үндсэн орлого	379.9	100.0	434.8	100.0	438.6	100.0
1.2	бусад орлого	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
2	Нийт зардал	506.3		544.5		544.2	
2.1	Цалин, ндш, урамшуулалын зардал	128.1	25.3	154.5	28.4	149.4	27.5
2.2	Хөрөнгө оруулалтын зардал	1.6	0.3	20.6	3.8	18.8	3.5
2.3	Нийгмийн хариуцлагын зардал	3.6	0.7	8.2	1.5	9.1	1.7
2.4	Бусад зардал	214.6	42.4	226.9	41.7	231.2	42.5
2.5	Элэгдлийн зардал	158.4	31.3	134.3	24.7	135.7	24.9

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Хүснэгтээс харахад орлогыг 2020 онд 54.9 сая төгрөг буюу 14.5 хувиар, 2021 онд 3.6 сая төгрөг буюу 0.8 хувиар тус тус нэмэгдүүлж төлөвлөхөд айл өрхийн хэрэглээ, хэрэглэгчийн тоо нэмэгдэх хандлагатай байгаа нь голлох

нөлөөг үзүүлж байна.

Түүнчлэн зардлыг 2020 онд 38.2 сая төгрөг буюу 8 хувиар нэмэгдүүлсэн нь төрийн албан хаагчдын цалин нэмэгдсэнтэй холбоотойгоор ажилчдын цалинг 8 хувиар нэмсэн байна.

“Шинэ Улаангом” ОНӨААТҮГ бизнес төлөвлөгөөг боловсруулахдаа төлөөлөн удирдах зөвлөлөөс тогтоосон 1 метр квадратын түрээсийн төлбөр 10.0 мянган төгрөгийг нийт талбайн хэмжээгээр үржүүлэн нийт орлогыг, батлагдсан орон тоо, дулааны эрчим хүчний хэрэглээ, үйлдвэрийн байрны элэгдлийн зардал, хэвийн үйл ажиллагааг явуулах бусад зардал, түүхий эд материал, тээврийн зардлын тухайн үеийн зах зээлийн үнэ ханш, өмнөх оны гүйцэтгэл зэргийг харгалзан үзэж нийт зарлагыг төлөвлөсөн байна.

“Шинэ Улаангом” ОНӨААТҮГ-ын 2019-2021 оны эдийн засгийн зорилтот түвшинг хүснэгтээр харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-5 /сая.төг/

№	Үзүүлэлт	2019		2020		2021	
		төлөвлөгөө	эзлэх хувь	төлөвлөгөө	эзлэх хувь	төлөвлөгөө	эзлэх хувь
1	Нийт борлуулалтын орлого	359.5		367.1		369.8	
1.1	үндсэн орлого	359.5	100.0	367.1	100.0	369.8	100.0
1.2	бусад орлого	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
2	Нийт зардал	520.9		520.3		491.9	
2.1	Цалин, ндш, урамшуулалын зардал	96.3	18.5	108.2	20.8	112.0	22.8
2.2	Хөрөнгө оруулалтын зардал	0.0	0.0	2.9	0.6	3.7	0.8
2.3	Нийгмийн хариуцлагын зардал	5.8	1.1	6.2	1.2	4.8	1.0
2.4	Бусад зардал	212.3	40.8	242.9	46.7	211.3	43.0
2.5	Элэгдлийн зардал	206.5	39.6	160.1	30.8	160.1	32.5

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Хүснэгтээс харахад орлогыг 2020 онд 7.6 сая, 2021 онд 2.7 сая төгрөгөөр тус тус нэмэгдүүлэхэд ашиглалтгүй байсан талбайг түрээслүүлэхээр төлөвлөсөн нь голлох нөлөөг үзүүлж байна.

Түүнчлэн зардлыг 2019, 2020 онд нэмэгдүүлээгүй, 2021 онд 28.4 сая төгрөгөөр бууруулж төлөвлөсөн байна.

“Шинэ Улаангом” ОНӨААТҮГ алдагдлыг бууруулах, ашигт ажиллагааг нэмэгдүүлэх, зах зээлийн үнэ ханшид ойртуулах зорилгоор Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2022 оны 01 дүгээр сарын 27-ны өдрийн 01 дүгээр тогтоолоор 1м² талбайн төлбөрийг 12.0 мянган төгрөгөөр шинэчлэн тогтоосон байна.

Цаашид зах зээлийн зарчимтай уялдуулан үе шаттайгаар нэмэгдүүлэх замаар алдагдлыг бууруулж, ашигт ажиллагааг нэмэгдүүлэхийг зөвлөлөө.

Аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын тэргүүлэгчдийн 2019 оны А/25 дугаар тогтоолоор “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ байгуулжээ. Харин өмнө нь төсвөөс 100 хувь санхүүжиж төсөвт байгууллагын статустайгаар үйл ажиллагаа явуулж байсан тул төсвийн төсөл боловсруулж аймгийн Санхүү, төрийн сангийн хэлтэст хүргүүлдэг байжээ.

“Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ санхүүжилтийн эх үүсвэрийг 2020 онд аймгийн ОНХС-аас 40.9 сая, орон нутгийн төсвөөс 551.5 сая, бусад орлогоос 68.2 сая төгрөгөөр төлөвлөж бизнес төлөвлөгөөнд тусгасан байна

Түүнчлэн зардлыг батлагдсан орон тоо, дулаан, цэвэр, бохир ус, эрчим

хүчний хэрэглээ, үйлдвэрийн байрны элэгдлийн зардал, хэвийн үйл ажиллагааг явуулах бусад зардал, түүхий эд материал, тээврийн зардлын тухайн үеийн зах зээлийн үнэ ханш, өмнөх оны гүйцэтгэл зэргийг харгалзан үзэж төлөвлөсөн байна.

"Улаангом тохижилт үйлчилгээний" ОНТҮГ 2020-2021 оны эдийн засгийн зорилтот түвшинг хүснэгтээр харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-6 /сая.төг/

№	Үзүүлэлт	2019		2020		2021	
		төлөвлөгөө	злэх хувь	төлөвлөгөө	злэх хувь	төлөвлөгөө	злэх хувь
1	Нийт борлуулалтын орлого			660.6		638.0	
1.1	үндсэн орлого			592.4	89.7	587.4	92.07
1.2	бусад орлого			68.2	10.3	50.6	7.931
2	Нийт зардал			8388.9		10096.7	
2.1	Цалин, ндш, урамшуулалын зардал			368.3	4.4	367.8	3.643
2.2	Хөрөнгө оруулалтын зардал			5.1	0.1	2.8	0.028
2.3	Нийгмийн хариуцлагын зардал			28.2	0.3	21.3	0.211
2.4	Бусад зардал			259.0	3.1	246.2	2.438
2.5	Элэгдлийн зардал			7728.3	92.1	9458.6	93.68

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Зардлыг 2021 онд 1,707.8 сая төгрөгөөр нэмэгдүүлж төлөвлөхөд улс, орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар ногоон байгууламж, машин, техник тоног төхөөрөмж нэмэгдсэнтэй холбоотойгоор үндсэн хөрөнгийн элэгдлийн зардал голлох нөлөөг үзүүлж байна.

"Чандмань Увс" ХХК бизнес төлөвлөгөөнд тусгагдсан орлогыг "Хот, суурины усан хангамж, ариутгах татуургын ашиглалт үйлчилгээг зохицуулах" зөвлөлөөс тогтоосон үнэ тариф, өмнөх оны төсөвт байгууллага, аж ахуйн нэгж, айл өрхөд цэвэр бохир усны хэрэглээ, гэр хорооллын иргэдэд үйлчлэх, халуун ус, саун орлого, ус түгээх үйлчилгээ үзүүлдэг худгийн орлого зэрэг үзүүлэлтүүдийг ашиглан төлөвлөдөг байна.

Мөн зардлыг батлагдсан орон тоо, цэвэр, бохир ус, түгээх, дамжуулах, засварлахтай холбоотой үйлдвэрийн байрны элэгдлийн зардал, хэвийн үйл ажиллагааг явуулах бусад зардал, түүхий эд материал, тээврийн зардлын тухайн үеийн зах зээлийн үнэ ханш, өмнөх оны гүйцэтгэл зэргийг харгалзан үзэж төлөвлөсөн байна.

"Чандмань Увс" ХХК 2019-2021 оны эдийн засгийн зорилтот түвшинг хүснэгтээр харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-7 /сая.төг/

№	Үзүүлэлт	2019		2020		2021	
		төлөвлөгөө	злэх хувь	төлөвлөгөө	злэх хувь	төлөвлөгөө	злэх хувь
1	Нийт борлуулалтын орлого	935.4		958.6		926.1	
1.1	үндсэн орлого	810.4	86.6	858.6	89.6	926.1	100.0
1.2	бусад орлого	125.0	13.4	100.0	10.4	0.0	0.0
2	Нийт зардал	1301.5		1314.6		1434.5	
2.1	Цалин, ндш, урамшуулалын зарда	578.7	44.5	649.7	49.4	703.1	49.0
2.2	Хөрөнгө оруулалтын зардал	218.5	16.8	103.0	7.8	176.1	12.3
2.3	Бусад зардал	275.6	21.2	290.9	22.1	182.6	12.7
2.4	Элэгдлийн зардал	228.7	17.6	271.0	20.6	372.7	26.0

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Хүснэгтээс харахад орлогыг 2020 онд 23.2 сая нэмэгдүүлсэн нь “Хот, суурины усан хангамж, ариутгах татуургын ашиглалт үйлчилгээний зохицуулах зөвлөлийн 2019 оны 11 дүгээр сарын 22-ны өдрийн тогтоолоор үнэ тарифыг нэмэгдүүлсэн, тендерийн орлого төлөвлөсөнтэй холбоотой байна. Мөн 2021 онд 35.5 сая төгрөгөөр бууруулж төлөвлөхөд тендерийн орлого төлөвлөөгүй нь голлох нөлөөг үзүүлсэн байна.

Түүнчлэн зардлыг 2020 онд 13.1 сая, 2021 онд 119.9 сая нэмэгдүүлж төлөвлөсөн нь ажилтнуудын цалинг тухайн жилийн инфляцтай уялдуулан төлөөлөн удирдах зөвлөлийн шийдвэрээр 8-10 хувь нэмэгдүүлсэн, улс, орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар гэр хороололд дэд бүтцийн ажил хийгдсэнтэй холбоотойгоор хөрөнгө нэмэгдсэнээс шалтгаалж элэгдлийн зардал өссөн голлох нөлөөг үзүүлж байна.

2.1.2. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд эдийн засгийн зорилтот түвшинг төлөөлөн удирдах зөвлөлөөр хянуулсан байна.

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн эдийн засгийн зорилтот түвшинд хяналт тавих асуудлыг хууль, тогтоомжид тусгайлан заагаагүйн улмаас “Чандмань-Увс” ХХК, “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ, “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-ууд бизнес төлөвлөгөөгөө батлуулахдаа төлөөлөн удирдах зөвлөлөөр хянуулсан байна.

2.1.3. Орон нутгийн өмчит этгээдүүдийн эдийн засгийн зорилтот түвшинг төлөөлөн удирдах зөвлөл хянаж, баталсан байна.

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн дүрэмд тухайн эдийн засгийн зорилтот түвшинг төлөөлөн удирдах зөвлөлөөр батлуулахаар тусгасны дагуу хянаж, батлуулсан байна. Үүнд:

“Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ-ын 2019 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2019 оны 01 дүгээр сарын 20-ны өдрийн 02 дугаар тогтоолоор, 2020 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2020 оны 02 дугаар сарын 20-ны өдрийн 01 дүгээр тогтоолоор, 2021 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2021 оны 04 дүгээр сарын 02-ны өдрийн 04 дүгээр тогтоолоор хянаж, баталсан байна.

“Шинэ Улаангом” ОНӨААТҮГ-ын 2019 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2019 оны 01 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 01 дүгээр тогтоолоор, 2020 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2020 оны 3 дугаар сарын 13-ны өдрийн 03 дугаар тогтоолоор, 2021 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2021 оны 01 дүгээр сарын 21-ний өдрийн 01 дүгээр тогтоолоор хянаж, баталсан байна.

“Улаангом тохижилт үйлчилгээ” 2020 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2020 оны 6 дугаар сарын 03-ны өдрийн 09 дүгээр тогтоолоор, 2021 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2021 оны 01 дүгээр сарын 04-ний өдрийн 02 дугаар тогтоолоор хянаж, баталсан байна.

“Чандмань Увс” ХХК-ийн 2019 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2019 оны 01 дүгээр сарын 07-ны өдрийн 01 дүгээр тогтоолоор, 2020 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2019 оны 12 дугаар сарын 23-ны өдрийн 19 дүгээр тогтоолоор, 2021 оны бизнес төлөвлөгөөг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2021 оны 3 дугаар сарын 03-ны өдрийн 07 дугаар тогтоолоор хянаж баталсан байна.

2.2. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн орлого бүрдүүлэлт зорилтот түвшиндээ хүрсэн байна.

2.2.1. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд төлөвлөсөн орлогоо бүрэн төвлөрүүлсэн байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.4.2 дахь заалтад “төрийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлж байгаа хуулийн этгээдийн эд хөрөнгийг үр ашигтай захиран зарцуулах талаар санал боловсруулж төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад оруулах”, 21¹ дүгээр зүйлийн 21^{1.1} дэх хэсэгт “Төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн удирдлага жил бүрийн 3 дугаар сарын 01-ний дотор тухайн хуулийн этгээдийн зорилт, түүнийг хэрэгжүүлэх талаарх санал /цаашид “зорилтын санал” гэх/-ын төслийг төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад хүргүүлнэ”, 79 дүгээр зүйлд “Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээд нь энэ хуулийн 14, 16, 17, 21 дүгээр зүйлд заасан эрх эдэлнэ” гэж заасны дагуу “Чандмань-Увс” ХХК, “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ, “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-ууд тухайн жилийн бизнес төлөвлөгөөндөө орлогоо төлөвлөж байна.

Дээрх орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүдийн 2019-2021 оны орлогын төлөвлөгөө, гүйцэтгэлийг хүснэгтээр харуулбал дараах байдалтай байна.

Төлөвлөсөн орлогын төлөвлөгөө, гүйцэтгэл

№	Хуулийн этгээдийн нэр	2019 он			2020 он			Хүснэгт-8 /сая.төг/ 2021 он		
		Төлөвлөгөө	Гүйцэтгэл	Хэтрэлт, хэмнэлт	Төлөвлөгөө	Гүйцэтгэл	Хэтрэлт, хэмнэлт	Төлөвлөгөө	Гүйцэтгэл	Хэтрэлт, хэмнэлт
1	Чандмань-Увс ХХК	935.4	1305.2	369.8	958.6	1608.8	650.2	926.1	1440.0	513.9
2	Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ	485.0	1949.0	1464.0	660.6	5671.5	5010.9	638.0	1567.8	929.8
3	Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ	359.55	357.49	-2.1	367.10	321.50	-45.6	369.83	371.87	2.0
4	Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ	379.9	347.6	-32.3	434.8	338.1	-96.7	441.6	427.5	-14.1

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Хүснэгтээс харахад Чандмань-Увс ХХК төлөвлөсөн орлогоо 2019 онд 369.8 сая төгрөгөөр буюу 39.5 хувиар, 2020 онд 650.2 сая төгрөгөөр буюу 67.8 хувиар, 2021 онд 513.9 сая төгрөгөөр буюу 55.4 хувиар тус тус давуулан биелүүлэхэд цэвэр болон бохир усны шугам шинэчлэх ажлын тендер авч гүйцэтгэсэн нь голлох нөлөөг үзүүлсэн байна.

Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ төлөвлөсөн орлогоо 2019 онд 1464.0 сая, 2020 онд 5010.9 сая, 2021 онд 929.8 сая төгрөгөөр тус тус давуулан биелүүлэхэд ногоон байгууламжийн тендер авч гүйцэтгэсэн, улс, орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар техник тоног төхөөрөмж, авто тээврийн хэрэгсэл нийлүүлэгдсэнтэй холбоотой байна.

“Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ төлөвлөсөн орлогоо 2019 онд 2.1 сая, 2021 онд 2.0 сая, 2020 онд 45.6 сая төгрөгөөр дутуу төвлөрүүлсэн нь дэлхий нийтээр тархсан ковид-19 цар тахалтай холбоотойгоор 2020 онд түрээсийн төлбөрийг хөнгөлсөнтэй холбоотой байна.

“Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ төлөвлөсөн орлогыг 2019 онд 32.3 сая, 2021

онд 14.1 сая төгрөгөөр дутуу төвлөрүүлсэн нь төсөвт байгууллагууд халаалтын төлбөрийг дутуу шилжүүлж өртэй гарсан, 2020 онд 96.7 сая төгрөгөөр дутуу төвлөрүүлсэн нь дэлхий нийтээр тархсан цар тахалтай холбоотойгоор халаалтын төлбөрийг Засгийн газраас төлөх шийдвэр гарсантай холбоотойгоор санхүүжилт нь он дамжиж орж ирснээс шалтгаалсан байна.

Цаашид орлого төвлөрүүлэлтийг сайжруулж, нэмж орлого олох боломжийг эрэлхийлж ажиллахыг зөвлөлөө.

2.2.2. Улс, орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлэх татвар, төлбөр, хураамжийг төвлөрүүлсэн ч өр үүсгэсэн байна.

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд Аж ахуйн нэгжийн албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль, нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, Үл хөдлөх хөрөнгийн албан татварын тухай хууль, Нийгмийн даатгалын тухай хууль, Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль болон бусад холбогдох хууль тогтоомжид заасан татвар төлбөр хураамжуудыг улс, орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлсэн байна.

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн улс, орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлсэн татвар, төлбөр хураамж дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-9 /сая.төг/

№	Хуулийн этгээдийн нэр	2019 он			2020 он			2021 он		
		Төлөх татвар	Төлсөн татвар	Зөрүү	Төлөх татвар	Төлсөн татвар	Зөрүү	Төлөх татвар	Төлсөн татвар	Зөрүү
1	Чандмань-Увс ХХК	333.5	309.5	-24.0	375.9	336.5	-39.4	403.9	328.6	-75.2
2	Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ	64.8	64.8	0.0	138.1	94.9	-43.2	147.9	103.0	-44.9
3	Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ	72.3	79.4	7.1	73.1	53.0	-20.1	80.6	94.2	13.6
4	Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ	60.0	53.9	-6.1	77.5	63.6	-13.9	90.8	69.0	-21.8

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Чандмань-Увс ХХК нь 2019, 2020 онд гүйцэтгэсэн тендерийн ажлын санхүүжилт нь он дамжиж орж ирсэн, 2021 онд төрөөс цэвэр бохир усны зардлыг хариуцаж төлсөн бөгөөд санхүүжилт нь 2022 онд орж ирснээр шалтгаалан НӨАТ-ын өртэй гарсан байна.

Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ нь 2019 онд татвар төлбөр хураамжуудыг улс, орон нутгийн төсөвт бүрэн төвлөрүүлсэн ба 2020 онд 43.2 сая төгрөгийн газрын төлбөрийн, 2021 онд 43.2 сая төгрөгийн газрын төлбөрийн, 1.7 сая төгрөгийн хувь хүний орлогын албан татварын өртэй гарсан байна.

Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ нь 2019 онд өмнөх оны НӨАТ-ын өрнөөс 7.1 сая төгрөгийг төлж барагдуулсан. 2020 онд алдагдалтай ажилласнаас 20.1 сая төгрөгийн НӨАТ-ын өр үүсгэсэн. 2021 онд өмнө үүссэн НӨАТ-ын өрнөөс 13.6 сая төгрөгийг төлсөн байна.

Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ нь алдагдалтай ажилласнаас шалтгаалан 2019-2021 онд 6.1-21.8 сая төгрөгийн НӨАТ-ын өр үүсгэсэн байна.

Цаашид хууль тогтоомжид заасан татвар төлбөр хураамжуудыг тайлант ондоо багтаан улс, орон нутгийн төсөвт бүрэн төвлөрүүлж байхыг холбогдох албан тушаалтнуудад зөвлөлөө.

2.3.Орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүд үйл ажиллагаа зорилт түвшнийг хангасан хэдий ч үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг хийгээгүй байна.

2.3.1.Санхүүгийн үйл ажиллагаанд үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг бодитой хийгээгүй байна.

Монгол улсын Сангийн сайдын 2015 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдрийн 343 дугаар тушаалын хавсралтаар баталсан “Аж ахуйн нэгж, байгууллагын санхүүгийн тайланд шинжилгээ хийх үлгэрчилсэн аргачлал”-ын 1.3-д “Санхүүгийн тайлангийн шинжилгээний зорилго нь аж ахуйн нэгж, байгууллагын тайлангийн хугацаанд санхүү эдийн засгийн хувьд дэвшүүлсэн зорилт, түүний биелэлтийг тодорхойлох, санхүү, эдийн засгийн өнөөгийн хүрсэн түвшин, ирээдүйн хандлагыг тодорхойлох, санхүүгийн бодлого, ирээдүйн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгө, санхүүжилтийн бололцоог үнэлэн тодорхойлж, удирдлагын оновчтой шийдвэр гаргахад туслах зэрэг болно” гэж тодорхойлсон байна.

Мөн дээрх аргачлалын 1.4-д “Аж ахуйн нэгж, байгууллагууд улирал, жилийн санхүүгийн тайлангийн шинжилгээ хийхдээ энэхүү үлгэрчилсэн аргачлалыг үндэс болгохын хамт үзүүлэлтүүдийг өөрийн үйл ажиллагааны онцлогт тохируулан өөрчлөн хэрэглэж болно” гэж заасан байхад Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ, Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ болон Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-ууд санхүүгийн үйл ажиллагаандаа үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг хийгээгүй байна.

Аудитын явцад хийгээгүй шалтгааныг тодруулахад заавар, аргачлалын талаар мэдээлэлгүй, эдийн засагчийн тусгайлсан орон тоо байхгүйгээс эдийн засгийн үр ашгийн тооцоо хийж чадахгүй байгаа гэсэн тайлбарыг холбогдох албан тушаалтнууд өгч байна.

Цаашид санхүүгийн үйл ажиллагаанд үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг бодитой хийж байхыг зөвлөмж болгов.

Чандмань-Увс ХХК нь санхүү тайлангийн шинжилгээг бүтцийн болон үйл ажиллагааны харьцаа талаас хийдэг боловч төлбөрийн чадварын харьцаа, ашигт ажиллагааны харьцаа өрийн шинжилгээ, хөрөнгө оруулалтын шинжилгээ зэрэг бусад эрсдэлийн үнэлгээнүүдийн голлох үзүүлэлтийг тооцоогүй байна.

Энэ нь санхүүгийн үр ашгийг бодитой харуулах боломжгүй байгаа тул сайжруулах шаардлагатай байна.

2.3.2. Санхүүгийн үйл ажиллагаанд үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг хийгээгүйгээс үр нөлөөг дүгнээгүй байна.

Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ, Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ болон Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-ууд санхүүгийн үйл ажиллагаанд үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг хийгээгүй тул үр нөлөөг дүгнээгүй байна.

Харин Чандмань-Увс ХХК санхүүгийн тайлангийн шинжилгээ хийж зарим үзүүлэлтүүдийг тодорхойлсон хэдий ч шинжилгээний үр нөлөөг үнэлж, дүгнээгүй байна.

Иймд санхүүгийн үйл ажиллагаанд эдийн засгийн үр ашгийн тооцоо шинжилгээг бодитой хийлгэж, үр нөлөөг дүгнэж, алдагдалгүй ажиллах боломжийг эрэлхийлж ажиллахыг зөвлөв.

2.3.3. Орон нутгийн өмч, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүд их хэмжээний гэрээ, хэлцэл хийгээгүй байна.

Компанийн тухай хуулийн 87 дугаар зүйлийн 87.1 дэх хэсэгт “Их хэмжээний

хэлцэлд дараах хэлцлийг тооцно” гэж заажээ. Үүнд

- ❖ Энэ хуулийн 87.1.1-д хэлцэл хийхийн өмнөх сүүлийн балансын активын нийт дүнгийн 25 хувиас дээш зах зээлийн үнэтэй эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг худалдах, худалдан авах, захиран зарцуулах болон барьцаалахтай холбогдсон хэлцэл, эсхүл хоорондоо шууд холбоотой хэд хэдэн хэлцэл /компанийн өдөр тутмын үндсэн үйл ажиллагаатай холбогдсон хэлцэл үүнд хамаарахгүй/,
- ❖ Энэ хуулийн 87.1.2-д компанийн урьд гаргасан энгийн хувьцааны 25 хувиас дээш хэмжээний энгийн хувьцаа, энгийн хувьцаа авах эрхийн бичиг буюу энгийн хувьцааны хөрвөх үнэт цаас гаргах, эсхүл хоорондоо шууд холбоотой хэд хэдэн гаралт.

Увс аймагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа “Чандмань-Увс” ХХК, “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ, “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-ууд 2019-2021 оны хооронд их хэмжээний гэрээ, хэлцэл хийгээгүй байна.

2.4. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд өөрийн хөрөнгөөр төлөвлөгдөөгүй хөрөнгө оруулалт хийгээгүй, батлагдсан зардлыг хэтрүүлээгүй ч ИТХ-аар батлуулсан дүрмээ мөрдөж ажиллаагүй байна.

2.4.1. Удирдлагын зардлыг арвилан хэмнэлттэй зарцуулж байгаа ч ИТХ-аар батлуулсан дүрмээ мөрдөж ажиллаагүй байна.

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд аймгийн ИТХ-аар батлуулсан дүрэм, ТУЗ-ын үйл ажиллагааны журмын хүрээнд ТУЗ-ын хурлын тогтоолоор тухайн жилийн бизнес төлөвлөгөөг баталж байна.

Бизнес төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх үүднээс аж ахуйн нэгжийн гүйцэтгэх удирдлагатай гэрээ байгуулан хэрэгжилтийг тооцсон байна. Тухайн жилийн бизнес төлөвлөгөөнд тусгагдсан удирдлагын зардлын төлөвлөгөө, гүйцэтгэл дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-10 /сая.төг/

№	Хуулийн этгээдийн нэр	2019 он			2020 он			2021 он		
		Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт	Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт	Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт
1	Чандмань-Увс ХХК	211.8	188.4	(23.4)	226.5	217.8	(8.7)	346.3	219.4	(126.9)
2	Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ	102.4	67.8	(34.6)	93.8	77.6	(16.2)	99.0	76.4	(22.6)
3	Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ	22.3	22.3	-	22.9	21.6	(1.3)	23.8	23.3	(0.5)
4	Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ	75.1	74.6	(0.5)	74.8	75.6	0.8	75.8	74.9	(0.9)

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Орон нутгийн өмчит аж ахуйн нэгжүүд тухайн жилийн бизнес төлөвлөгөөнд батлагдсан удирдлагын зардлыг хэтрүүлээгүй байна. Харин Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ нь 2020 онд удирдлагын зардлыг 0.8 сая төгрөгөөр хэтрүүлсэн байна. Цаашид төлөвлөсөн зардлыг хэтрүүлэхгүй байхыг холбогдох албан тушаалтнуудад зөвлөлөө.

Компанийн тухай хуулийн 62 дугаар зүйлд “Хувьцаа эзэмшигчдийн хурлын бүрэн эрх”, 62.1 дэх хэсэгт “Дараах асуудлыг зөвхөн хувьцаа эзэмшигчдийн хурлаар хэлэлцэж шийдвэрлэнэ”, 62.1.1 дэх заалтад “компанийн дүрэмд нэмэлт,

өөрчлөлт оруулах буюу компанийн дүрмийн шинэчилсэн найруулгыг батлах” гэж заасны дагуу орон нутгийн өмчит ААН-үүд дүрмээ аймгийн ИТХ-аар батлуулсан байна.

Компанийн тухай хуулийн 62 дугаар зүйлийн 62.1.13 дахь заалтад “компанийн дүрэмд өөрөөр заагаагүй бол төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүдийн цалин, урамшууллын хэмжээг тогтоох” гэж заасан байна.

Чандмань-Увс ХХК-ийн аймгийн ИТХ-аар батлуулсан дүрмийн 7-д төлөөлөн удирдах зөвлөл, 7.2.7-д “Төлөөлөн удирдах зөвлөл нь үйл ажиллагааны журам, өөрийн үйл ажиллагааны зардалтай байна” гэсэн заалтыг үндэслэн ТУЗ-ын үйл ажиллагааны ажиллах журмыг баталсан байна. Тус журамд ТУЗ-ын дарга, нарийн бичиг, гишүүдэд олгох урамшууллын хэмжээг тусгасан байна.

Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ-ын дүрмийн 7.2-д “Төлөөлөн удирдах зөвлөл нь дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ”, 7.2.7-д “Төлөөлөн удирдах зөвлөл нь үйл ажиллагааны журам, өөрийн үйл ажиллагааны зардлыг баталж мөрдөнө” гэсэн заалтыг үндэслэн ТУЗ-ын үйл ажиллагааны ажиллах журмыг баталсан байна. Тус журамд ТУЗ-ын дарга, нарийн бичиг, гишүүдэд олгох урамшууллын хэмжээг тусгасан байна.

Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ-ын дүрэмд төлөөлөн удирдах зөвлөлийн журам, зардлын талаар ямар нэгэн зохицуулалт хийгдээгүй байна. Харин ТУЗ нь өөрөө ажиллах журмаа баталж, журамд ТУЗ-ын дарга, нарийн бичиг, гишүүдэд олгох урамшууллын хэмжээг тусгасан байна.

Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-ын дүрмийн 7-д “төлөөлөн удирдах зөвлөл”, 7.3.7-д “Төлөөлөн удирдах зөвлөл нь үйл ажиллагааны журам, өөрийн үйл ажиллагааны зардалтай байна. Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн журам, зардлыг аймгийн ИТХ-аар батална” гэж заасан байхад ТУЗ нь өөрөө ажиллах журмаа баталж, журамд ТУЗ-ын дарга, нарийн бичиг, гишүүдэд олгох урамшууллын хэмжээг тусгасан байна.

Эндээс дүгнэхэд орон нутгийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийн аймгийн ИТХ-аар баталсан дүрэмд ТУЗ-ийн журам, зардлыг ямар субъект батлах зохицуулалтыг харилцан адилгүй тусгасан байна.

Аймгийн ИТХ-ын баталсан дүрмээр ТУЗ-д эрх олгоогүй байхад Чандмань-Увс ХХК, Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ нь ТУЗ-ын үйл ажиллагааны ажиллах журмыг баталж журамд ТУЗ-ын дарга, нарийн бичиг, гишүүдэд олгох урамшууллын хэмжээг тусгасан байна.

Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-ууд аймгийн ИТХ-ын баталсан дүрмийг зөрчиж ТУЗ-ын үйл ажиллагааны ажиллах журмыг баталж журамд ТУЗ-ын дарга, нарийн бичиг, гишүүдэд олгох урамшууллын хэмжээг тусгасан байна.

Цаашид аймгийн ИТХ-аар баталсан дүрмийг мөрдөж ажиллахыг холбогдох албан тушаалтнуудад зөвлөмж болголоо.

Тайлант онуудад ТУЗ-ийн гишүүдэд олгосон урамшуулал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-11 /сая.төг/

№	Хуулийн этгээдийн нэр	2019 он	2020 он	2021 он
1	Чандмань-Увс ХХК	15.8	16.0	15.2
2	Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ	-	3.7	7.4
3	Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ	4.6	6.8	12.6
4	Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ	3.1	3.4	3.6

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Чандмань-Увс ХХК, Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-ын ТУЗ-ийн гишүүдэд олгосон урамшууллын хэмжээ 2019-2021 онуудад харьцангуй тогтмол байна.

Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ-ын хувьд 2020 оны 5 дугаар сараас ААН-ийн хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн тул ТУЗ-ийн гишүүдийн урамшууллыг сүүлийн хагас жилд, 2021 онд бүтэн олгосон байна.

Харин Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ-ын ТУЗ-ын гишүүдэд олгосон урамшууллын хэмжээ жил дараалан өссөн нь ТУЗ-ийн ажиллах журмыг шинэчлэн батлахдаа гишүүдэд олгох урамшууллын хэмжээг нэмснээс шалтгаалжээ.

2.4.2. Үйл ажиллагааны зардлыг оновчтой төлөвлөж, арвилан хэмнэлттэй зарцуулж байна.

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн аймгийн ИТХ-аар батлуулсан дүрэмд “Компанийн зохион байгуулалтын бүтэц, орон тоо, удирдлагын зардлын дээд хязгаарыг батлах” гэж заасны дагуу ТУЗ нь бүтэц, орон тоо, зардлын дээд хязгаарыг баталсан байна.

Хүснэгт-12 /сая.төг/

№	Хуулийн этгээдийн нэр	2019 он			2020 он			2021 он		
		Батлагдсан	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт	Батлагдсан	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт	Батлагдсан	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт
1	Чандмань-Увс ХХК	60	58	-2	60	60	0	59	58	-1
2	Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ	33	33	0	34	34	0	27	27	0
3	Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ	11	11	0	11	11	0	11	11	0
4	Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ	17	17	0	19	19	0	19	17	-2

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн бизнес төлөвөгөө

Аудитад хамрагдсан онуудад орон нутгийн өмчит аж ахуйн нэгжүүд ТУЗ-ийн баталсан орон тооны хязгаарт багтаан үйл ажиллагаа явуулсан байна.

Орон нутгийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийн 2019-2021 оны үйл ажиллагааны зардал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-13 /сая.төг/

№	Хуулийн этгээдийн нэр	2019 он			2020 он			2021 он		
		Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт	Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт	Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт
1	Чандмань-Увс ХХК	871.2	1,179.8	(308.6)	985.1	1,297.9	(312.8)	1,088.2	1,388.1	(299.9)
2	Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ	355.4	573.2	(217.8)	566.8	698.6	(131.8)	539.0	690.3	(151.3)
3	Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ	520.9	490.2	30.7	520.4	463.7	56.7	491.9	466.7	25.2
4	Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ	347.9	366.2	(18.3)	410.1	405.8	4.3	408.4	429.4	(21.0)

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн санхүүгийн тайлангууд

Чандмань-Увс ХХК, Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ нь 2019-2021 онд тендерээр ажил авч гүйцэтгэснээс шалтгаалан үйл ажиллагааны зардал төлөвлөснөөс өссөн байна.

Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ нь 2019 онд 30.7 сая, 2020 онд 56.7 сая, 2021 онд 25.2 сая төгрөгийн зардал хэмнэсэн байна.

Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ нь 2020 онд 4.3 сая төгрөгийн зардал хэмнэж, 2019 онд 18.3 сая төгрөгөөр зардал хэтрүүлсэн нь нэмэлт зуухыг 12, 1 дүгээр сард ажиллуулахаар төлөвлөсөн боловч цаг агаарын нөхцөл байдлаас үүдэн 2, 3 дугаар сард ажиллуулсантай холбоотойгоор нүүрсний зардал нэмэгдсэнээс шалтгаалсан байна. 2021 онд 21.0 сая төгрөгийн зардал хэтрүүлэхэд үндсэн зуух эвдэрсэн, нэмэлт зуухыг 12, 1 дүгээр сард ажиллуулахаар төлөвлөсөн боловч цаг агаарын нөхцөл байдлаас шалтгаалан 2, 3, 4 сард ажиллуулсан нь нөлөөлсөн байна.

2.4.3. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд өөрийн хөрөнгөөр төлөвлөгдөөгүй хөрөнгө оруулалт хийгээгүй байна.

Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд аймгийн ИТХ-аар батлуулсан дүрэмд заасны дагуу тухайн жилийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөг ТУЗ-өөр батлуулсан байна. Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө гүйцэтгэлийг хүснэгтээр харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт-14 /сая.төг/

№	Хуулийн этгээдийн нэр	2019 он			2020 он			2021 он		
		Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт	Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт	Төлөвлөгөө	гүйцэтгэл	хэтрэлт хэмнэлт
1	Чандмань-Увс ХХК	495.6	722.9	227.3	136.0	2696.6	2560.6	453.2	500.0	46.8
2	Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ		1252.8	1252.8	13.1	5242.7	5229.6	2.9	726.0	723.1
3	Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ	0.0	1.0	1.0	4.7	3.3	-1.4	3.6	0	-3.6
4	Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ	1.4	1.4	0.0	1.5	1.5	0.0	0.3	140.1	139.8

Эх сурвалж: Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн судалгаа

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 6 дугаар зүйл "Төрийн өмчид эд хөрөнгө олж авах" 6.2 дахь хэсэгт "Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар бий болсон хөрөнгө нь төрийн болон орон нутгийн өмч байна. Төсөвт авсан зээл, хандив, дэмжлэг, тусламжаар бий болсон хөрөнгө үүнд нэгэн адил хамаарна" гэж заасны дагуу Чандмань-Увс ХХК, Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ-ууд тухайн жилийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөнд тусгагдаагүй хөрөнгө оруулалт хийгдсэнийг данс бүртгэлд тусгасан байна.

Чандмань-Увс ХХК 2019 онд хөрөнгө оруулалтын зардалд 495.6 сая төгрөгийн зардал төлөвлөснөөс 300.0 сая төгрөгөөр экскаватор, 28.0 сая төгрөгөөр бохирын насос, 17.0 сая төгрөгөөр сүлжээний насос, 5.0 сая төгрөгөөр гүний насос авах, 38.0 сая төгрөгөөр ухаалаг ОО барих зэрэг ажлууд санхүүгийн эх үүсвэргүйн улмаас хийгдээгүй байна. Харин улсын төсвийн 671.8 сая төгрөгөөр хийгдсэн Улаангом сумын 4-р багийн гадна бохир усны шугам, өргөх

насосын станцыг дансанд тусгаснаас хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэн байна.

2020 онд хөрөнгө оруулалтын зардалд 136.0 сая төгрөгийн зардал төлөвлөж улсын төсвийн 1,383.1 сая төгрөгийн Улаангом сумын 5,6,7,11-р багийн гадна бохир усны шугам, 901.4 сая төгрөгийн Улаангом сумын 5,6,7,11-р багийн цэвэр усны шугам, ОНХС-ийн 68.0 сая төгрөгийн Цэвэр усны 1-р эх үүсвэрээс резерваур хүртэлх шугам шинэчлэл, 65.0 сая төгрөгийн 6-р багийн ухаалаг худаг, 40.0 сая төгрөгийн Цэвэр усны 2-р эх үүсвэрийн хамгаалалтын хашаа, хайс, 20.0 сая төгрөгийн 7-р багийн ухаалаг худгийн төхөөрөмж, Байгаль хамгаалах сангийн 18.0 сая төгрөгийн цэвэр усны 1,2-р эх үүсвэрийн камержуулалт зэргийг дансанд тусгаснаас хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэн байна.

2021 онд 453.2 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтын зардал төлөвлөж 500.0 сая төгрөгийн зардал гаргасан. Энэ нь ковид-19 цар тахлын улмаас хил гааль хааснаас барилгын материалын үнэ өссөнөөс шалтгаалжээ. 30 хүний халуун усны газрын их засварт 80 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтын зардал батлуулж үнийн өсөлтөөс шалтгаалан 128.0 сая төгрөгийн засварын зардал гарсан шууд нөлөөлсөн байна.

Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ нь өөрийн хөрөнгөөр 2020 онд 13.1 сая, 2021 онд 2.9 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийхээр төлөвлөж 2020 онд 7.1 сая, 2021 онд 0.3 сая төгрөгийн хөрөнгө худалдан авсан байна. Харин улс орон нутгийн төсвөөр хийгдсэн хөрөнгийг данс бүртгэлд тусгасан, түүнчлэн хөрөнгийн дахин үнэлгээнээс шалтгаалан 2019 онд 1,252.8 сая, 2020 онд 5,235.6 сая, 2021 онд 725.7 сая төгрөгийн төлөвлөгдөөгүй хөрөнгө нэмэгдсэн байна.

Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ нь 2019 онд хөрөнгө оруулалт төлөвлөөгүй ба 1.0 сая төгрөгийн санхүүгийн программ худалдаж авсан, 2020 онд 4.7 сая төгрөг төлөвлөж 3.3 сая төгрөг зарцуулсан, 2021 онд 3.6 сая төгрөг төлөвлөсөн ч хөрөнгө оруулалт хийгээгүй байна.

Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ нь 2019 онд 1.4 сая, 2020 онд 1.5 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт төлөвлөж гүйцэтгэсэн байна. Харин 2021 онд 0.3 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийхээр төлөвлөж ОНХС-ийн 74.9 сая төгрөгийн халуун усны барилга үнэ төлбөргүй хүлээн авсан, өмнө бүртгэлтэй байсан 120.0 сая төгрөгийн тракторыг данснаас хасаж 64.8 сая төгрөгөөр шинэчлэн бүртгэснээс шалтгаалжээ.

Бүлэг 3

ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ХЯНАЛТ ҮР НӨЛӨӨТЭЙ БАЙГАА ХЭДИЙ Ч ДОТООД ХЯНАЛТЫН ТОГТОЛЦОО БҮРДЭЭГҮЙ БАЙНА.

3.1. Хөндлөнгийн хяналт үр нөлөөтэй хэрэгжиж байна.

3.1.1.Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүдийн үйл ажиллагаанд төрийн байгууллагуудын хяналт зохих түвшинд хэрэгжиж байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 77 дугаар зүйлийн 77.2.4 дахь заалтад “Орон нутгийн өмчийн хуулийн этгээд байгуулах, өөрчлөн байгуулах, татан буулгах шийдвэр гаргаж, гүйцэтгэлд нь хяналт тавих” гэж заасны дагуу аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүдийн үйл ажиллагааны тайланг аймгийн ИТХ-ын тэргүүлэгчдийн хурлаар хэлэлцүүлэн, зөвлөмж чиглэл өгч ажилласан байна.

Түүнчлэн аймгийн Мэргэжлийн хяналтын газар нь 2019-2021 оны хооронд төлөвлөгөөт болон төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтуудыг хийж Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ-т 1 албан шаардлага 2 зөвлөмж, Чандмань-Увс ХХК-д 5 албан шаардлага, 2 зөвлөмж, Шинэ улаангом ОНӨААТҮГ-т 1 албан шаардлага, 1 зөвлөмж, Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-т 2 зөвлөмж өгч биелэлтийг хангуулж ажилласан байна.

3.1.2. Орон нутгийн өмчит этгээдүүдийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд төрийн байгууллагуудын хяналт үр нөлөөтэй хэрэгжсэн байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 21¹ дүгээр зүйлийн 21¹.9 дахь хэсэгт “Төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд жилийн эцсийн санхүүгийн тайлангаа дараа жилийн 02 дугаар сарын 15-ны дотор төрийн аудитын байгууллагад хүргүүлж, аудит хийлгэнэ” гэж заасны дагуу “Чандмань-Увс” ХХК, “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ, “Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ, “Шинэ-Улаангом” ОНӨААТҮГ-ууд 2019, 2020 2021 оны санхүүгийн тайланд Увс аймаг дахь Төрийн аудитын газраас аудит хийж 1.0 сая төгрөгийн 1 төлбөрийн акт, 64.2 сая төгрөгийн 4 албан шаардлага, 7 зөвлөмж өгсний хэрэгжилтийг хангуулан ажилласан байна.

Түүнчлэн аймгийн Татварын хэлтсээс 2019 онд Шинэ-Улаангом ОНӨААТҮГ-ын 2016-2018 оны санхүүгийн үйл ажиллагаанд шалгалт хийж 24.9 сая төгрөгийн акт, Чандмань-Увс ХХК-ийн 2016-2019 оны санхүүгийн үйл ажиллагаанд шалгалт хийж 2.0 сая төгрөгийн акт тогтоосныг тус тус барагдуулан ажилласан байна.

Мөн аймгийн Нийгмийн даатгалын хэлтсээс “Чандмань-Увс” ХХК-ийн 2019 оны санхүүгийн үйл ажиллагаанд шалгалт хийж 4.3 сая төгрөгийн акт тогтоосныг хэрэгжүүлэн ажилласан байна.

3.2. Төрийн байгууллагуудын хяналт үр нөлөөтэй байгаа хэдий ч дотоод хяналтын тогтолцоо бүрдээгүй байна.

3.2.1.ТУЗ-ын дэргэдэх дотоод аудит байхгүй ч Санхүүгийн хяналт, аудитын алба орон нутгийн өмчит ААН-үүдийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд хяналт, шалгалт хийсэн байна.

Компанийн тухай хуулийн 77 дугаар зүйл “Төлөөлөн удирдах зөвлөлийг сонгох, төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүний бүрэн эрхийг хугацаанаас нь өмнө

дуусгавар болгох” гэж заасны дагуу орон нутгийн өмчит ААН-үүдийн ТУЗ-ийг байгуулсан. ТУЗ-ын хурлаар үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгагдсаны дагуу бизнес төлөвлөгөө, хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө, үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг баталж, түүний хэрэгжилтийг нь хэлэлцдэг боловч тусгайлсан хяналт шалгалтыг хийдэггүй байна.

Хуулийн 81 дүгээр зүйлийн 81.1 дэх хэсэгт “Төлөөлөн удирдах зөвлөл нь шаардлагатай гэж үзвэл тодорхой асуудал эрхэлсэн байнгын болон түр хороог байгуулж болно”, 81.2 дахь хэсэгт “Хувьцаат компанийн төлөөлөн удирдах зөвлөл нь аудитын, цалин, урамшууллын, нэр дэвшүүлэх хороодтой байх бөгөөд эдгээр хороодын гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүй нь төлөөлөн удирдах зөвлөлийн хараат бус гишүүдээс бүрдэнэ” гэж заасан байна. Чандмань Увс ХХК, Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ, Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ, Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-ын хувьд хувьцаат компани биш тул эрхэлсэн байнгын болон түр хороог байгуулаагүй байна.

Төсвийн тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1 дэх хэсэгт “Төсвийн ерөнхийлөн захирагч бүр хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих, төсвийн хөрөнгө, өр, төлбөр, орлого, зарлага, хөтөлбөр, арга хэмжээ, хөрөнгө оруулалтад санхүүгийн хяналт, шалгалт хийх, үнэлэлт, дүгнэлт, зөвлөмж гаргах, эрсдэлийн удирдлагаар хангахад чиглэсэн дотоод аудитын албыг байгуулж, дотоод аудитор ажиллуулна” гэж заажээ.

Санхүүгийн хяналт аудитын алба нь 2021 онд Чандмань Увс ХХК, Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ, Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ-ын 2019, 2020 оны үйл ажиллагаанд хяналт шалгалтыг хийж, дараах зөрчлийг илрүүлж зөвлөмж өгснийг хэрэгжүүлэн ажилласан байна.

Чандмань Увс ХХК:

- Жолоочийн замын хуудасны тооцоог стандартын дагуу бодоогүй. Анхан шатны хүчин төгөлдөр бус баримт бүрдүүлсэн.
- 2019 оны 01 дүгээр сарын 07-ны өдрийн 6-р тогтоолоор баталсан бүтэц орон тоонд байхгүй “Санхүү албаны дарга” гэсэн орон тоо байхгүй байхад Чандмань Увс ХХК-ийн захирлын 2019 оны 06 дугаар сарын 21-ний өдрийн Б/36 тоот тушаалаар “Санхүүгийн албаны дарга” гэсэн албан тушаалд гадаад улсад амьдардаг иргэнийг томилж, хуурамчаар нийгмийн даатгалын шимтгэлийн тайлан гаргасан.
- Төндөр шалгаруулалтаар зах зээлийн үнээс харьцангуй өндөр үнэтэй, хуучин SINOTRUCK ZZ3257 маркийн ХОВО машин 2020 он 07-р сарын 06-ны өдөр “Баян бат мандал” ХХК гэсэн компаниас 71,500,000.0 төгрөгөөр худалдан авсан. Одоогийн байдлаар эвдэрсэн, ажиллахгүй байгаа. Машин хүлээн авахдаа спидометрийн заалт зөрүүтэй. Тус автомашиныг хүлээн авснаас хойш 6,400,000.0 төгрөгийн сэлбэг хэрэгсэл шинээр тавьсан.
- Анхан шатны баримтууд хувилсан, факсаар хэвлэсэн, иж бүрдэл дутуу, Улаанбаатар хотоос ачаа ачуулах болон бусдаар ажил гүйцэтгүүлэхдээ гэрээ байгуулаагүй ажлын хөлс олгосон, кассаас бэлэн мөнгөний гүйлгээ хийхдээ мөнгө төлсөн баримт, тооцоо нийлсэн баримт байхгүй, нярав өөрөө бэлэн мөнгө хүссэн өргөдөл бичсэн. Мөн гүйлгээ хийсэн анхан шатны баримтын оронд хоосон баримт хавчуулж, үндсэн баримтаа материалын тайланд хавсаргаж үдсэн.
- Монголын нийтийн аж ахуйн үйлчилгээний холбоос ирүүлсэн албан бичгийн дагуу компанийн захирлын тушаалыг үндэслэн хандив, тусламж өгсөн.
- Чандмань Увс ХХК-ийн захирлыг 2020 оны 08 дугаар сарын 19-ний өдрийн Б/61 тоот тушаалаар ажлаас чөлөөлж, 2020 оны 8 дугаар сарын 14-ний өдөр ХААН банкны 5800496488 тоот дансанд материалын үнэ гэсэн нэрээр 30,000,000.0 төгрөг Чандмань Увс ХХК-ийн Хаан банкны 5800038450 тоот данснаас шилжүүлэн өгсөн байна.
- Шалгалтын явцад хөрөнгийн хэсэгчилсэн тооллого хийх гэсэн боловч хөрөнгийн карт шинэчилж бүртгээгүй, эд хөрөнгийн карттай албан тушаалтан байхгүй, эд хөрөнгийн хадгалалт, хамгаалалтад тавих хяналт сул, шалгалт хийсэн хугацаанд ажилласан нярав ажлаас гарсан алдаа зөрчлүүдэд зөвлөмж өгч биелсэн байна.
- Батлагдсан төсвийг зориулалт бусаар зарцуулж хуурамч анхан шатны баримт бичгээр

гүйлгээ хийсэн, архи пиво худалдан авсан, захирлын гарын үсэггүй, тушаалаар кассаас 3 удаагийн гүйлгээгээр 313,873 төгрөг зарцуулсан зөрчилд төлбөрийн акт тогтоож бүрэн барагдуулж ажиллажээ.

Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ:

- Жолоочийн замын хуудасны тооцоог стандартын дагуу бодоогүй.
- Сум орлогод авахдаа хэмжих нэгжийг хайрцаар авсан 750 ш сумны үлдэгдэлтэй гарсан.
- Устгасан нохой муурын тоо, тайлангийн дүнтэй зөрүүтэй
- Складын бүртгэл хөтөлж үлдэгдлийг гарын үсэг зурж баталгаажуулаагүй
- Хөрөнгө өр авлагатай холбоотой даргын 5 удаагийн тушаал шилэн дансны цахим хуудаст байршуулаагүй зөрчилд зөвлөмж өгч бүрэн биелүүлсэн байна.
- 30,400,000.0 төгрөгийн эд хогшил, урсгал засварын зардлын төсвийн нийт дүнгээр тендер шалгаруулаагүй
- Нүүрсний зарцуулалтыг тогооны хүчин чадалтай уялдуулан тооцоогүй
- Байгууллагын өмч хамгаалах зөвлөл, дотоод хяналтын нэгжийн тайлангүй
- Барилгын хувийн хэрэг байхгүй, хөтөлдөггүй
- Хариулгагүй мал хашиж, эзэнд нь хариуцлага хүлээлгэх журмын хэрэгжилт хангалтгүй, төлбөр хураамжийн орлогыг тухай бүр дансанд төвлөрүүлээгүй алдаа зөрчил биелээгүй байна.
- Улаангом сумын Засаг даргаар батлуулаагүй удирдамжаар томилолт авсан зөрчилд төлбөрийн акт тогтоосон ч Шүүхийн шатандаа явж байна.

Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ :

- Шилэн дансны цахим хуудаст 2019 оны 8 мэдээлэл, 2020 оны 7 удаагийн тушаал дутуу байршуулсан
- Сангийн сайдын 347 дугаар тушаалаар баталсан орлого, шаардах хуудас хөтлөөгүй
- Түрээслэгчдээс авах авлагын тооцоог зөрүүтэй бүртгэлд тусгасан
- Түрээслэгчдээс орох орлого дутуу бүртгэсэн
- Өглөгийг санхүүгийн программд зөрүүтэй тусгасан зөрчилд зөвлөмж өгч биелэлтийг хангуулсан байна.
- Хангамжийн материалын үлдэгдэл, тайлангийн зөрүүтэй тайлагнасан 1,516,000.0 төгрөгийн төлбөрийн акт тогтоосон боловч төлбөрийн акт барагдаагүй байна.

3.2.2. Орон нутгийн өмчит ААН-үүд дотоод хяналтын ажилтны орон тоо батлагдаагүйгээс дотоод хяналтыг хэрэгжүүлэх боломжгүй байна.

Санхүүгийн зохицуулах хорооны 2014 оны 162 дугаар тогтоолоор баталсан “Компанийн засаглалын кодекс”-ийн 8 дугаар бүлэг 8.1.3 дахь заалт “Компани нь дотоод хяналтын тогтолцооны нэг хэсэг болох дотоод аудитын газартай байна” Дотоод аудитын үйл ажиллагаандаа дараах зарчмуудыг удирдлага болгоно.

- Санхүүгийн болон үйл ажиллагааны мэдээллийн найдвартай, нэгдмэл байдлыг хангах;
- Үр ашигтай үйл ажиллагаа;
- Хөрөнгийн бүрэн бүтэн найдвартай байдал;
- Хууль, компанийн бодлого ба дүрэм, журмын хэрэгжилтийг хангах гэж заасан байна.

Тайлант онуудад орон нутгийн өмчит ААН-үүд дотоод хяналтын ажилтны орон тоо батлагдаагүйгээс дотоод хяналтыг хэрэгжүүлэх боломжгүй байна.

Харин 2022 онд Чандмань Увс ХХК нь гүйцэтгэх удирдлагын дэргэдэх дотоод хяналт, эрсдэлийн удирдлагын ажилтны орон тоог баталж, эдийн засагч хавсран ажиллаж байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 67 дугаар зүйлийн 67.1 дэх хэсэгт “Төрийн өмчит хуулийн этгээдийн эрх баригч нь өмч хөрөнгийн хадгалалт, хамгаалалтын байдалд өдөр тутам тавих дотоодын хяналтыг зохион байгуулж, түүний үр дүнг төрийн өмнө хариуцна” гэж заасны дагуу орон нутгийн өмчит ААН-үүд нь гүйцэтгэх захирлын тушаалаар комисс томилон жилд 1-2 удаа үндсэн хөрөнгийн тооллого хийж хөрөнгөд хяналт тавин ажиллажээ.

3.3.Мэдээллийн иж бүрэн, үнэн зөв, ил тод байдлыг бүрэн хангахгүй байна.

3.3.1.Төрийн байгууллагуудын мэдээлэл уялдаатай байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 70 дугаар зүйлийн 70.2 дахь хэсэг “Эд хөрөнгийн дотоодын тооллогыг төрийн өмчит хуулийн этгээдийн захиргаа эрхлэн дор дурдсан хугацаанд явуулж улирал, жилийн тайлан тэнцэлд тусгаж тайлагнана.

1. Үндсэн хөрөнгө, дуусаагүй хөрөнгө оруулалт ба барилга угсралтын ажил, их засварын зардлын тооллогыг жилд нэг удаа /12 дугаар сарын 01-ээс 31-ний дотор/;
2. Түүхий эд, материал, түлш, сэлбэг хэрэгсэл, бэлэн бүтээгдэхүүн, бараа, сав, баглаа боодлын тооллогыг жилд 2 удаа /6 дугаар сарын 1, 12 дугаар сарын 1-ээс/;
3. Дуусаагүй үйлдвэрлэл, өөрийн үйлдвэрийн хагас боловсруулсан зүйл, үнэт цаасны тооллогыг улиралд 1 удаа / улирлын эцсийн сарын 25-аас/ ;
4. Мөнгөн хөрөнгө, шатах, тослох материал болон жижиглэн худалдаалах газар /дэлгүүр, цайны газар, ресторан, бар, зочид буудал гэх мэт/-т байгаа бараа, сав, боодлыг сар бүр /сар бүрийн 1-ээр/;
5. Ажлын болон өсвөр, үржил, тэжээлд байгаа мал, амьтдыг жилд 1 удаа /12 дугаар сарын 15-ны/;

Хуулийн 21' дүгээр зүйлийн 21.1 дэх хэсэгт “Төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн удирдлага жил бүрийн 3 дугаар сарын 01-ний дотор тухайн хуулийн этгээдийн зорилт, түүнийг хэрэгжүүлэх талаарх санал /цаашид "зорилтын санал" гэх/-ын төслийг төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад хүргүүлнэ” гэж заасны дагуу орон нутгийн өмчит ААН-үүд жилд 1-2 удаа компанийн үндсэн хөрөнгийн тооллого хийж ашиглагдахгүй хөрөнгийн судалгаа гарган актлах, устгах хүсэлтийг Орон нутгийн өмчийн газарт хүргүүлж, аймгийн ИТХ-ын хурлаар хэлэлцүүлэн шийдвэрлүүлдэг байна.

Аймгийн ЗДТГ, ОНӨГ, НДХ, Татварын хэлтсээс шинээр болон шинэчлэн батлагдсан хууль тогтоомжийг хэрэгжилтийг хангаж ажиллах зөвлөмж чиглэл хүргүүлснийг өдөр тутмын үйл ажиллагаанд мөрдөн ажилласан байна.

Төрийн аудитын байгууллагаас хийдэг санхүү, гүйцэтгэл, нийцлийн аудитын хүрээнд шаардлагатай баримт материалыг цаг хугацаанд нь ирүүлсэн байна.

Чандмань-Увс ХХК нь Засаг даргын захирамжаар байгуулсан ажлын хэсгүүдэд орж ажиллах, тендерийн ажил гүйцэтгэх, Засаг даргын өвөлжилтийн бэлтгэл ажил хангах албан даалгаврыг бүрэн гүйцэтгэж, төрийн албан хэрэг хөтлөлтийн заавар журмыг мөрдөн тайлан мэдээ гаргаж хүргүүлсэн байна.

3.3.2.Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн мэдээлэл ил тод, нээлттэй байдал бүрэн хангагдаагүй байна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хууль 21 дүгээр зүйлийн 21.14 дэх хэсэг “Төлөөлөн удирдах зөвлөл энэ хуульд заасан тайлан, бусад мэдээллийг холбогдох байгууллагад хугацаанд нь гаргаж өгөх үүрэгтэй” гэж заасны дагуу Төрийн болон орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн төлөөлөн удирдах зөвлөл нь тайлан мэдээгээ аймгийн ИТХ-д хүргүүлдэг байна.

Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийн 6 дугаар зүйл “Нийтийн мэдээлэл хариуцагч” 6.1.2 дахь заалт “Төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой хувийн эрх зүйн хуулийн этгээд”, 8 дугаар зүйл “Нээлттэй мэдээлэл”, 8.1 дэх хэсэг “Төрийн үйл ажиллагааг ил тод, нээлттэй байлгах, төрийн үйл ажиллагаанд олон нийтийн хяналтыг бий болгох зорилгоор мэдээлэл хариуцагчийн чиг үүрэг, үйл ажиллагааны стратеги, зохион байгуулалт, хүний нөөц, төсөв, санхүү, худалдан авах ажиллагаа, үзүүлж байгаа үйлчилгээ болон хуулиар хаалттай, хязгаарлалттай гэж тогтоосноос бусад мэдээллийг ил тод, нээлттэй байлгана” гэж тус тус заасны дагуу дараах байдлаар мэдээлсэн байна.

- Чандмань-Увс ХХК Аймгийн ИТХ-д тухайн жилийн үйл ажиллагааны тайланг 2-р улиралд багтаан тогтмол тайлагнадаг. Орон нутгийн телевиз, олон нийтийн сүлжээгээр байгууллагын үйл ажиллагааны тайлан, санхүүгийн тайлан, тендерийн мэдээллийг хүргэж байна
- Улаангом тохижилт үйлчилгээ ОНТҮГ нь олон нийтийн сүлжээ, байгууллагын мэдээллийн самбараар үйл ажиллагааны зарим мэдээллийг иргэдэд хүргэж байна.
- Харин Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ, Таван Тэсийн илч ОНӨААТҮГ нь талбарын үе шатны судалгаагаар байгууллагын үйл ажиллагааны болон бусад мэдээллийг ил тод мэдээлээгүй гэж ирүүлсэн байна.

Цаашид мэдээллийг ил тод мэдээлж байхыг холбогдох албан тушаалтнуудад зөвлөмж болголоо.

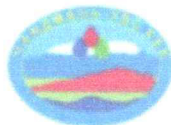
Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд нь Шилэн дансны тухай хуулийн 6 дугаар зүйл, Засгийн газрын 2016 оны 29 дүгээр тогтоолоор баталсан “Шилэн дансны цахим хуудсанд тавих мэдээллийн агуулга, нийтлэг стандартыг тогтоох журам”-ыг хэрэгжүүлж www.shilendans.gov.mn цахим хуудсанд оруулбал зохих мэдээллийг байршуулсан байна.

Дүгнэлт

Аудитын явцад цуглуулсан нотлох зүйлс, аудитын дүнд үндэслэн дараах дүгнэлт хийж байна. Үүнд:

1. “Улаангом хот тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ-ыг Улсын бүртгэлд бүртгэхдээ Улсын төсөвт үйлдвэрийн газраар бүртгэж, гэрчилгээ олгосон байна.
2. Орон нутгийн төсөвт үйлдвэрийн газар болон орон нутгийн аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газрын талаарх зохицуулалт хууль, журамд нарийн тусгагдаагүй байна.
3. Засгийн газрын 2016-2020, 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан орон нутгийн өмчийн засаглалыг сайжруулах зорилт зохих үр дүнтэй хэрэгжиж байна.
4. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд санхүүгийн үйл ажиллагаандаа үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг бодитой хийгээгүй байна.
5. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаа санхүүгийн хувьд үр ашиггүй байгаа ч иргэдийн амьдралд эерэг нөлөө үзүүлж байна.
6. Орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдүүд өөрийн хөрөнгөөр төлөвлөгдөөгүй хөрөнгө оруулалт хийгээгүй, батлагдсан зардлыг хэтрүүлээгүй ч аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар батлуулсан дүрмээ мөрдөж ажиллаагүй байна.
7. Төрийн байгууллагуудын хяналт хэрэгжиж байгаа ч дотоод хяналтын тогтолцоо бүрдээгүй байна.
8. Мэдээллийн иж бүрэн, үнэн зөв, ил тод байдлыг бүрэн хангахгүй байна.

Холбогдох байгууллагын санал

УВС АЙМАГ
НИЙТИЙН АЖ АХУЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ
“ЧАНДМАНЬ-УВС”ХХК

3 дугаар баг, Улаангом, Увс аймаг, 85165

Утас/Факс: 7045-2603, 7045-3228

Цахим шуудан: chandmani_uvs1951@yahoo.com

Цахим хуудас: www.uvs.water-mongolia.com

2022. 06. 30 № 125

танай _____ -ны № _____ -т

УВС АЙМГИЙН ТӨРИЙН
АУДИТЫН ГАЗАРТ

Манай компанийн 2019-2021 оны үйл
ажиллагааны гүйцэтгэлд хийсэн аудитын
тайлангийн төсөлтэй танилцлаа. Аудитын тайланг
хүлээн зөвшөөрч байгаа бөгөөд өгсөн зөвлөмжийг
хэрэгжүүлж ажиллах болно.

ЗАХИРАЛ

Б.ЦЭЦЭЭ

8522420156

УВС АЙМГИЙН
"УЛААНГОМ ТОХИЖИЛТ ҮЙЛЧИЛГЭЭ"
ОНГУТ

Улаангом, Увс аймаг, 85100

Утас: 7045-4788, 7045-2128

Цахим урьдсан: hel_tohijilt@yahoo.com

2022.11.30 № 16

танай _____ -ны № _____ -т

УВС АЙМАГ ДАХЬ ТӨРИЙН
АУДИТЫН ГАЗАРТ

Санал хүргүүлэх тухай

Манай байгууллагын 2019-2021 оны үйл ажиллагааны үр ашигт хийсэн
гүйцэтгэлийн аудитын тайлантай танилцаж, гаргасан дүгнэлттэй санал нийлж
байна.

Цаашид аудитын дүн дүгнэлтэд үндэслэн өгсөн зөвлөмжийг хэрэгжүүлж
ажиллах болно.

Э.БАТБАЯР

УВС АЙМАГ
“ТАВАН ТЭСИЙН ИЛЧ” ОНӨААТҮГ

Тооромт, Тэс сум, Увс аймаг, 85060

2022.06.30 № 15

тэнэй _____-ны № _____-т

Увс аймаг дахь төрийн аудитын газарт

“Таван Тэсийн илч” ОНӨААТҮГ-ын үйл ажиллагааны үр ашиг, үр дүнд хийсэн гүйцэтгэлийн аудитын төсөлтэй танилцлаа. Уг гүйцэтгэлийн аудитын төсөлд тусгагдсан зөвлөмжүүдэд дүн шинжилгээ хийж ажилдаа мөрдлөг болгон ажиллах болно.

ГҮЙЦЭТГЭХ ЗАХИРАЛ ЦЭВЭЭНЖАВ/

УВС АЙМГИЙН
ХУДАЛДАА ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ
“ШИНЭ УЛААНГОМ” ОНӨААТҮГ

213400, Улаангом, Увс аймаг

Утас: 99452858

2022.06.30 № 28

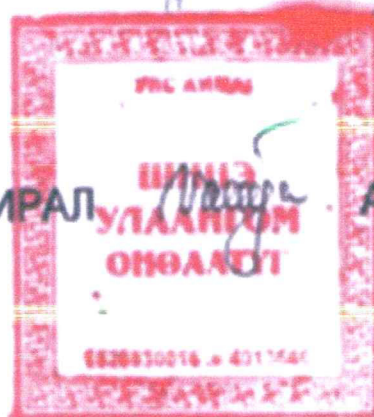
танай _____-ны № _____-т

Увс аймаг дахь
төрийн аудитын газарт

Гүйцэтгэлийн аудитын дүгнэлттэй танилцлаа.
Манай байгууллагатай холбоотой заавар
зөвлөмжүүдийг цаашид үйл ажиллагаандаа
хэрэгжүүлж ажиллана.

Байгууллагын үр ашгийн тооцоог хийж
хэвшинэ.

ЗАХИРАЛ

А.СУМЪЯА

Холбогдох байгууллагын ирүүлсэн саналд өгөх тайлбар

Төрийн болон орон нутгийн өмчит, өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны үр ашигт хийсэн аудитын тайлангийн төсөлд ирүүлсэн саналд дараах хариуг хүргүүлж байна.

“Чандмань-Увс” ХХК-ийн ирүүлсэн 2022 оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрийн 125 дугаартай бичигт “Манай компанийн 2019-2021 оны үйл ажиллагааны гүйцэтгэлд хийсэн аудитын тайлангийн төсөлтэй танилцлаа. Аудитын тайланг хүлээн зөвшөөрч байгаа бөгөөд өгсөн зөвлөмжийг хэрэгжүүлж ажиллах болно” гэсэн тул тайлбар өгөх шаардлагагүй гэж үзлээ.

“Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ-ын ирүүлсэн 2022 оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрийн 86 дугаартай бичигт “Манай байгууллагын 2019-2021 оны үйл ажиллагааны үр ашигт хийсэн гүйцэтгэлийн аудитын тайлантай танилцаж, гаргасан дүгнэлтэй санал нийлж байна. Цаашид аудитын дүн дүгнэлтэд үндэслэн өгсөн зөвлөмжийг хэрэгжүүлж ажиллах болно” гэсэн тул тайлбар өгөх шаардлагагүй гэж үзлээ.

“Таван тэсийн илч” ОНӨААТҮГ-ын ирүүлсэн 2022 оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрийн 15 дугаартай бичигт “... гүйцэтгэлийн аудитын тайлангийн төсөлтэй танилцлаа. Уг гүйцэтгэлийн аудитын төсөлд тусгагдсан зөвлөмжүүдэд дүн шинжилгээ хийж ажилдаа мөрдлөг болгон ажиллах болно” гэсэн тул тайлбар өгөх шаардлагагүй гэж үзлээ.

“Шинэ Улаангом” ОНӨААТҮГ-ын ирүүлсэн 2022 оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрийн 28 дугаартай бичигт “гүйцэтгэлийн аудитын дүгнэлттэй танилцлаа. Манай байгууллагатай холбоотой заавар зөвлөмжүүдийг цаашид үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлж ажиллана. Байгууллагын үр ашгийн тооцоог хийж хэвшинэ” гэсэн тул тайлбар өгөх шаардлагагүй гэж үзлээ.

Зөвлөмж

Аудитын дүн, дүгнэлтэд үндэслэн дор дурдсан арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхийг зөвлөмж болгож байна. Үүнд:

Чандмань Увс ХХК, Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ, Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-ын Төлөөлөн удирдах зөвлөл, гүйцэтгэх удирдлагуудад:

1. Аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар баталсан дүрмээ мөрдөж ажиллах.

Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ, Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ-ын гүйцэтгэх удирдлагуудад:

1. Мэдээллийн ил тод, нээлттэй байдлыг хангаж ажиллах.

Шинэ Улаангом ОНӨААТҮГ, Таван тэсийн илч ОНӨААТҮГ, “Улаангом тохижилт үйлчилгээ” ОНТҮГ-ын гүйцэтгэх удирдлагуудад:

1. Санхүүгийн үйл ажиллагаанд үр ашгийн тооцоо, шинжилгээг бодитой хийж байх.

ҮАГ-ын нэгдсэн тайланд тусгуулах санал

1. Орон нутгийн төсөвт үйлдвэрийн газар болон орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газартай холбоотой зохицуулалт хуульд нарийвчлан тусгагдаагүй байгааг нэгдсэн тайланд тусгуулах.

АУДИТЫН ТАЙЛАНГ

ХЯНАСАН:
АУДИТЫН МЕНЕЖЕР

ТАЙЛАН БИЧСЭН:

АХЛАХ АУДИТОР

АУДИТОР

М.БАТ-АМГАЛАН

С.БАТСАЙХАН
Б.АВИРМЭД
Ч.МӨНХТОГТОХ
А.НАНЖИДМАА
Р.АЮУШ
Б.ЭНХМАНДАЛ